یاش تورکستان

نورکستاننک ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنک دەقابر-ندەن چیقا باشلاغان	غینوار (ایکنچی کانون) 1935 (1353 هجری)	سان 62

بوسانده:

1 — منور قاری‌نی ایسله‌و «یاش تورکستان»

2 — 1935نچی ییل اوچون تیله‌گیمز «یاش تورکستان»

3 — یورت وضعیتی مصطفی

4 — تورکستاندا قوزغالان «دەیلی ئەکسپرەس»دەن

5 — 1935

* * *

6 — بیرلیله‌شتریش ایشینک عاقبتی تیمور اوغلی

7 — تورکستان مکتبله‌رنده یاش تورکستانلی

8 — اوروغا کیلمه‌ی قالغان بر انقلابی حرکت... چوقای اوغلی مصطفی

9 — سربست ایکمه‌ك بازاری جانای

10 — شرقی تورکستان وضعیتی

11 — هندستانداغی تورکستان مهاجرله‌ری تورموشندان خواجه مسعود

12 — مرحوم عبدالوهاب بیك عبدالله قیوم

13 — پشاورده آچینارلق بر وقعه ریحانه

14 — تورکستان خبرله‌ری. 15 — تورلو خبرله‌ر

ئۆۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سايغيلى اوقوچيلاريمزغا مراجعت

مجموعه‌مزنگ کوب مادی آغیرلقلار ایچنده چیقیب تورغانلغی کیمسه‌ده‌ن یاشیرین ایمه‌س. بونگ اوستنه کوب یرله‌رده آغیر مادی شرائط ایچنده یاشاماقدا بولغان یورتداشلاریمزغا مجموعه‌مزنی پولسز یوباروب تورماق مجبوریتی‌ده توشوب، وضعیتمز برآزدا آغیرلاشیب تورادر. باشقارمامزغا کیلیب تورغان مراجعتلار مجموعه‌مز تیراژینی آرتیریش لازومینی، ملی مسئله‌مزنگ آلیب بارا یاتقان شکلی ایسه مجموعه‌مز حجمینی کینگه‌یتیش کیره‌کلگینی کورسه‌توب تورسادا ایچنده بولوندوغمز مادی آغیرلق بوگا یول بیرمه‌ی تورادر. اونگچون بز اوقوچیلاریمزغا آبونه، مادی امکانی بولغان یورتداش وه دوستلاریمزغا یارده‌م مسئله‌سینی قایتادان ایسله‌تیب اوتمه‌کچی بولامز. مجموعه‌مزنی پول توله‌ب آلوچی وه منتظم کیلیری بولوب آبونه توله‌رلك وضعیتده بولغان اوقوچیلاریمزنگ آبونه بورجلارینی وقتندا اوته‌ب تورماقله ملی نشریاتمزغا یارده‌مده بولونمالارینی اوتونه‌مز.

تورکستانی سیویچی یورتداش وه دوستلاریمزدان ملی نشریاتمزنی ملی مسئله‌مزنگ طلبنه یاقینلاشیرلق بر نسبتده کینگه‌یوویه امکان یاراتودا هه‌ر تورلو یول ایله یارده‌مده بولونولارینی سورایمز.

باشقارما

★

قوتلایمز — به‌راینده چیقا تورغان ایدیل-اورال تورکلگی قورتولوش حرکتینك فکر تارقاتوچیسی «یاڭا ملی یول» یدی یاشینا وه کوسته‌نچه‌ده (رومانیادا) منتشر قریم ملی استقلال فکرینی یایوچی «أمل مجموعه‌سی» ایسه آلتی یاشغا کیردی. بو ایکی رفیقمزنگ بوکونگه‌چه کورسه‌تیب کیلگه‌ن حرکتله‌رینی تقدیر ایتیب، موفقیتله‌ری بیله‌ن قوتلاب یاقین کیله‌جه‌کده ملی قورتولوش املنه ایریشمه‌له‌رینی یوره‌کده‌ن تیله‌یمز.

منور قاری‌نی ایسلرو

«یاش تورکستان» نك بولتورغو غینوار ساننده، ساویت حکومتی طرفندان سوراقسز، اوزون زمان دوام ایتکه‌ن قیناولار آرقاسندا أولدورولگه‌ن تورکستان تورکلگینك معنوی آتاسی منور قاری‌غا عائد یازیلار باساراق اونك عزیز روحینی ایسله‌گه‌ن ایدیك. بو ساندادا منور قاری‌نك بولشه‌ویك روس جلادلغینا قوربان توشکه‌نلگینی ایسله‌ب، قوللاریمزنی ملی کعبه‌مز تورکستانغا قاراتیب کوته‌ریب، اونگ پاك روحینا فاتحه اوقورکه‌ن، اولوغ آتامزنك تورکچیلك مفکوره‌سی، تورکستاندا ملی تورك دولتچیلگی غایه‌سی یولندا صداقت وه ثباتله یورویه‌جه‌گیمزنی‌ده بیلدیریب اوته‌مز.

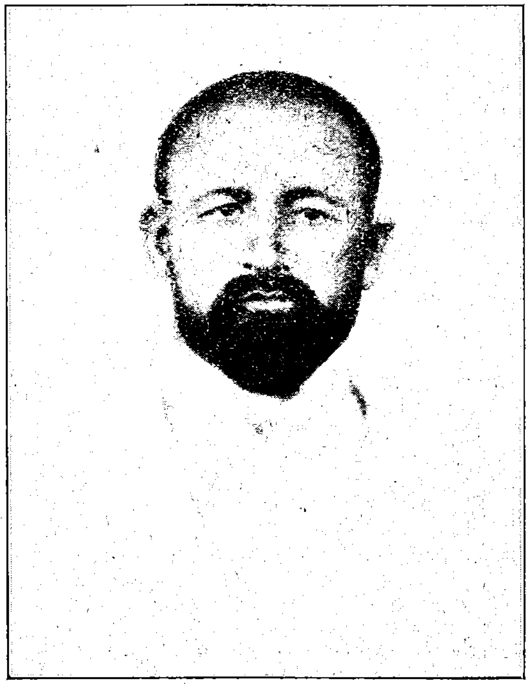

بولشه‌ویکچه قیناب أولدوروشله‌رگه قاراماسدان تورکستان تورکلگی ذهننده منورنك ملی غایه‌سی کون کونده‌ن چوقورراق ییرله‌شیب، تورکستان بارغان ساری منورله‌شمه‌کده‌در.

تورکستان معلمله‌ری، اولوغ آتامز منور قاری‌دان آلنغان الهام آرقاسندادر، که تینیق کوزله‌ری قارشیسندا جانلانیب تورغان «گ. پ. او.» وحشتلارندان قورقمای تورکستان مکتبله‌رنده یاشیرین صورتده منور قاری اثرله‌رینی «فنی قورال» قیلیب تورکستان یاش بالالارینك ملی غداغا آچ ذهنینی ملی غایه ایله تویدوروشغا تریشماقدا وه اولارنی منورله‌شترمه‌کده‌له‌ر.

منورله‌شمه‌ك — عصری بیلیم، ته‌خنیك ایله قورالانیب، ملی غایه وه ملی قورتولوش تیله‌کله‌ریگه یوره‌کده‌ن باغلانماق دیمه‌کدر.

منورله‌شمه‌ك — تورکستاندا تورکچیلك نیگیزینه اویغون تورك ملی دولتی قورماق دیمه‌کدر.

تورکستان یاشلغی یالغز شو یولدا تینمه‌ی، چارچامای ایمتیلمه‌کله یورتینگ بویوك شهیدی منور آتانگ روحینی قووانترا بیله‌جه‌کدر.

دنیانگ هه‌ر تامانیغا یاییلغان تورکستان مهاجرله‌رینك منور قاری‌نی ایسله‌شله‌رینی وه اونگ روحینا فاتحه اوقوشلارینی سورایمز.

«یاش تورکستان»

1935نچی ییل اوچون تیله‌گیمز

تورکستان دالالاریندا یه‌گی ییل مناسبتیله
«ایسکی جیلدا ایسیرکه‌گه‌ن
جاڭا جیلدا جاریلقاسین»

دیب قوتلایدرلار. مجموعه‌مزنگ ییل باشندا چیققان شو ساندا بز هه‌م یورتداش وه بوتون اوقوچیلاریمزنی خلقیمزنك شو سوزله‌ریله سلاملایمز.

ایسکی ییلدا بزنی ایسیرکه‌گه‌ن بویوك تاڭری
یورتمزنی یه‌گی ییلدا یارلاقاسین.

بو «یارلاقاسین» دیگه‌ن تیله‌گیمز — مقدس یورتمز تورکستان ملی دوشمانلاریمزدان قورتولوب، سه‌وگیلی خلقمز اوز حاکمیت تیزگینینی اوزقولیغا آلیب، ملی دولت تورموشینی اوزینگ ایسته‌گه‌ن یول وه اصولی بیله‌ن آلیب باریشقا ایریشسین دیمه‌کدر. بو بویوك مقصدغا تاڭریغا سیغینیب، قول قاویشتریب توروش بیله‌ن‌گنه ایریشیب بولمایدی؛ هیچ اونوتماسلق کیره‌ك، که بابالاریمز بوکونگی بوغوندان داها دیندار، داها نمازخان، بیلمه‌یمزنه قادار «تاڭریچیل» ایدیله‌ر. لاکین اونگ بیله‌ن یورتنی «کافرلار»دان ساقلاب آلیب قالالمادیلار.

«تاڭریغا سیغینیب، بیله‌گیڭنی سیبانمای قالما» دیگه‌ندیك، هه‌ر بر تیله‌ککه ایریشمه‌ك اوچون تیله‌کده‌ن زیاده حرکت ایتیش کیره‌كدر.

تورکستانلیلار، اویان-بویانغا کوز یوگورتوب باقسا‌گیزلار، سیاسی وه ته‌خنیکی ایلگه‌ریله‌شله‌رگه بیریلگه‌ن خلقلارنگ‌غنا ملی قورتولوشغا ایریشکه‌نلکله‌رینی کوره‌جه‌کسگزله‌ر.

هه‌ر تورلو قورتولوش — ایسته‌ر دینی قورتولوش، ایسته‌ر تیل قورتولوشی بولسون — یالغز ایرکین یورتداغنا بولا بیله‌در. اونگ اوچون هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول یورتمزنگ قورتولوشینی اویلاش، اوڭا

ییتکزه تورغان حرکتله‌رگه بیریلیش، اوڭا توسقونلق ایته تورغان هه‌ر تورلو ایسکیلك، خرافاتغا قارشی کوره‌ش — مه‌نه بزنگ ایگ برنچی تیله‌گیمز بودر.

تورموش طلبیگه قارشیلق کورسه‌توچیله‌ر اوت آرابا تیزیمینگ ایگ سوڭغو واغونی آرقاسیدان قاراب تورغان کشیگه اوخشایدرلار. اولارنگ کوزله‌ری تورموش اوت آراباسینگ آرقاغا براقیب قالدیرغان وه هیچ قایتب کیلمه‌یتورغان یولینی‌غنا کوره‌دی...

ایسکیلك وه اوڭا بیریلگه‌نلك بزنی روسیه اسارتینه توشورگه‌ن. ایندی بو اسارتده‌ن قورتولوش اوچون فکریمزنی ایسکیلکده‌ن مطلقا تازه‌له‌ش کیره‌ك. تاڭرینگ یارلاقاشی شوندان باشلانسین.

«یاش تورکستان»

* * *

یورت وضعیتی

تورکستاندا قانلی ته‌ررور دوام ایتمه‌کده‌در. ساویت، آینقسا تورکستان ساویت غازیتالاری فرقه‌دان چیقاریلغانلار، قاماققا آلنغانلار، سورگونگه یوباریلغانلار وه اعدام ایتیلگه‌نله‌ر حقنداغی معلومات بیله‌ن تولغان. محاکمه، قارالاو حقنداغی یازیلارنی اوقورکه‌ن انسانڭ کوزینه أڭ اول توشکه‌ن نقطه، عیبله‌نوچی کشینگ اوزگناهی ایمه‌س، اونگ کوبده‌ن أولوب کیتکه‌ن آتاسینگ بای، سوداگر، علمادان یا ایسه وقتیله حرمت ایتیلگه‌ن بر کشی بولغانلیغی یاخودده عیبله‌نوچینگ اوزینگ ایسکی مکتب، مدرسه‌ده اوقوغانلیغی کبی نه‌رسه‌له‌ردر. له‌نین اوزی روس چاریزمینگ بویوك بر مأموری اوغلی ایدی. ستالین ایسه گورجی روحانی سه‌منارندا اوقودی. آتا-آناسی اونی اورتودوقس کلیساسی پوپلیغینا حاضرلاغان ایدی. مه‌نه اوزیمزنگ تورکستاندان آلایلق. اوزبیکستان قومیسارلاری شوراسی رئیسی، اتفاق مرکزی اجراقومی رئیسله‌رنده‌ن بری

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمكى ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

فيض‌الله خواجه تورکستان مقیاسندا بویوك سوداگرلەردەن ایدی. اوزبیکستان فرقه کاتبی اکمل اکرام ایسه ایسکی مکتب وه مدرسه محصولیدر. بوتون تورکستان یاشلیغی آلدیندا 1917نچی یلندا «شریعت باقیمندان» روس انقلابنا قالای قاراش کیرەك؟ دیگەنلەریمزنك بریسیدە اوشال اکمل ایدی. بوندای کیچمشدەکی ترجمهٔ حال وه اصل وه نسبدەن چیقاریلغان «تیسکەریچیلکلەر» نه لەنین وه ستالین‌نگ دنیا انقلابی تیرەکی بولووینا وه نەدە فیض‌الله خواجه وه اکمل‌نگ تیزیل روس ایمپەریالیزمینگ صادق آگەنتلەری بولولارینا مانع بولدی.

بوتون قطعیتیله تأمین ایتمەك ممکن، که شو قادار قامالغان، آتیلغان تورکستانلیلار ایچندە برگنه کشیدە تاپیلماس، که اونگ آتاسی روس چارلیغی زمانندا لەنین‌نگ آتاسی قادار یر آلایلگەن وه یا آلایلمەك احتمالندا بولغان بولسون. هیچ بریسینگ‌دە آتاسینگ بایلیغی فیض‌الله خواجه ایله، تەسکەریچی دیب آتالغان دائرەدەکی اوقووی، علمی اکمل نکندەن آرتیغراق ایمەس. ایگ آغیر گناهلاری آتالارینگ وه یا اوزلەرینگ کیچمشدە بای بولغانلیغی ایسه، بو هەر نەرسەدەن اول اوکشیلەر حقنداغی قارالاونگ نیگیزسز بولغانلیغینی‌غنا کورسەتەدر. اونلار بوروننو «روحانی سەمناریا» طلبەسی طرفندان تصدیق ایتلیب، سابق بای بالاسی فیض‌الله خواجه وه مدرسه طلبەسی اکمل اکرام طرفندان بر سوزسز قبول ایتیلگەن، حقیقتدا ایشکه آشیریلووی ممکن بولماغان خیالی پلان سانلاڕینی تولدورا آلماغانلق ایله عیبلیدرلەر.

بو آداملار تورکستانلی بولغانلقلاری اوچون‌گنه آتیلدیلار. اونلارنگ تورکستانلی بولغانلقلارندان باشقا هیچ بر گناهلاری یوقدر.

بو قانلی تەررورغا جواب اولاراق تورکستان ساویت حکومتنه قارشی عصیان خبری تارقالمشدر. بز توبەنده بو عصیان حقنداغی، اینگلیز غازیتاسی «دایلی ئەکسپرەس»نگ 34 .12 .29 تاریخلی نسخەسندا باسیلغان، تیلگرامنی آیریچا باسامز. طبیعی، تورکستان ساویت غازیتالاری بو حقدا چورق ایتمەسدەن اوتدیلەر. اینگلیز غازیتاسندا کورسەتیلگەن

عصیان-دائرەسی تاجیکستانغا توشەدر. مەنه شو تاجیکستان، بولشەویکلەرنگ اوز افادەلەرینه کوره، ایکی ییلدان آرتیق بر زماندان‌بەری «شدتلی صنفی کورەش صحنەسی» بولوب کیلمەکدەدر. سابق چه‌کیست پەتەرس تاجیکستانداغی ساویت حکومتی سیاستینی او ییردە ییرلی ایشچیلەرگه روس ایشچیلەرندەن 6٫5 دفعه آز ایش حقی بیریش ایله قاراقتەریزەایتەدر. («پراودا ووستوکا» غازیتاسینگ 34 .9 .11 تاریخلی نسخەسنه باقیلسین) تاجیکستاندا عصیان چیقو احتمالی بارلیغینی، تاجیکستان قومیسارلاری شوراسی باشلوغی رحیمبایوفنگ «ایزووەستیه» (34 .12 .29)دە چیققان مقالەسندەن‌دە اوگرەنیش ممکن. رحیمبایوف تاجیکستانی «سوسیالیستیك قورولوشدا شدتلی صنف کورەشی جبهەسی» دیب کورسەتەدر. رحیمبایفچه: «تاجیکستان‌نگ تاریخی انکشافندەکی خصوصیت، قالاقلق، دینی وه ملی تعصبنك کوچلیلگی — مەنه بونلارنك بوتونیسی صنفی دوشماننك بوزوقچیلیغندا یاردەمچیسی بولدی.» رحیمبایوف نصرت‌الله معصوم وه حاجیبایوفلار باشدا بولغان زمان فرقه چیزیغینگ بوزغانلغینا اشاره ایتەدر. بونگله او بوکونکی آغیر وضعیت، بوتون آغیرلقلار گناهینی اولگیلەر اوموزینه یوکلەتب یوبارماقچی بولادر. مەنه ایکی ییلدر رحیمبایوف وه گریشکه برویدو تاجیکستاندا ایش باشندادرلار. اونلار بو ایکی ییل ایچندە نصرت‌الله معصوم وه حاجیبایوفلارنگ خطاسینی «توزاتقانلار». ایمدی بو «توزاتو» نیمەدەن عبارت؟ تاجیکستاندا ییرلی ایشچیلەرنگ روس ایشچیسندەن 6٫5 دفعه آز ایش حقی آلدیقلارندان عبارتمی؟ رحیمبایوف وه اونی قامچیلاب توروچی برویدو «قالاقلق، دینی وه ملی تعصبکه» اهمیت بیرمەدیلەر وه قوللاری آستنداغی أولکه اهالیسینی جانلی بر انسانغا لایق بر شکلدە یاشایا بیلمەك اوچون ساویت حکومتنه قارشی عصیان بایراغی کوتەریشکه مجبور ایتدیلەر.

بز تورکستان ملتچیلەری گناهسز أولدورولگەن وه قانی، جانی ایله یورتی، خلقینگ حیثیتنی قوروغان یورتداشلاریمزنگ کورەشچەن روحی قارشیسندا حرمتله باش ایگەمز.

مصطفى

تورکستاندا قوزغالان — لوندوندا چیقا تورغان «دەیلی ئەکسپرەس» غازیتاسینگ 29. 12. 34 تاریخلی سانندا توبەندەگی تیلغراف خبرینی اوقودق:

«ساویت تورکستانینگ آفغانستان چیگەرەسیگه یاقین طرفندا قیزیل اوردو بیلەن تورکستانلی دهقانلار آراسیدا سوغوش بولدی. بو اثنادا 2 میگ قادار کشی أولدی. سوغوش تورکستان دهقانلارینگ (حکومتکه) غەلله تاپشیرماغانلاریدان چیقدی. آفغانستان چیگەرەسیگه یوباریلغان قیزیل اوردونی دهقانلار میلتق وه اوق چاچار (میترالیوز) لار ایله قارشیلادیلار. بو سوغوش تام بر کون دوام ایتدی. دهقانلار طرفندان کورسەتیلگەن قارشیلق او قادار کوچلو بولدی، که حکومت اولارغا قارشی هوا سوغوش کیمەلەری یوباریب زهرلی غاز بیلەن تولغان بومبالار یاغدیریشغا مجبور بولدی.

دهقانلارنگ بر قسمی آفغانستان ایچەریسیگه چیکیندیلەر. سوغوش بولغان یرلەرگه «گ. پ. ئو.» قوللاری یوباریلدی. عصیان باشلوقلاریندان 14 کشی آتیب أولدورولدی. دهقانلارنك غەللەسی مصادرەایتلمه کدەدر!»

باشقارما: اینگلیز غازیتاسینگ هیچ اوزگەرتمەسدەن کیتردیگمز بو خبرینی موسقوا حکومتینگ رسمی غازیتاسی بولغان «ایزوەستیه»نگ عینی کونگی (29. 12. 34) سانندا باسیلیب چیققان تاجیکستان حکومتی باشلوغی رحیمبایفنك یوقاریدا اقتباس ایتدیگمز مقالەسیله سالیشتریب اوقوساگز، تاجیکستاندا تورکستان دهقانلاری بیلەن ساویت قیزیل اوردوسی آرالاریندا سوغوش چیقا بیلیشنگ توغرو ایکەنلیگیگه ایناناسز.

* * *

1935

تقویم (قالەندار)دە کورسەتیلگەن یل باشی یالغز انسانلارغا حیات حادثەلەرینی معین بر ترتیبگه تویوب، آلیب باریشغا یاردەم ایته تورغان بر واسطەغنادر. یوقسا حیاتدە تاریخ حاردثەلەری وه اونلارنگ باریشی یلنك

باشی وه یا سوگی بولو ایله اوزگەرمەیدر. برنچی یانوارنگ 31نچی دەقابردان هیچ بر تورلو فرقی یوقدر. دنیاذا برنچی یانواردا بولوبدە 31نچی دەقابردا بولووی ممکن بولماغان هیچ بر حادثه بولمایدر. ایسکی یلنگ سوڭ کونده بولغان بر حادثه، یەگی یل ایچندەکی حادثەلەرنگ باریشندا، تأثیرنده دوام ایتەدر. مەنه شونگ اوچون هەر بر سیاست ایله علاقەدار کشینگ اوز اوزینه بیردیکی «یەگی یل نیمه کیترەدر؟» — دیگەن سورغوسنا یالغز اوتکەن یل حادثاتینگ یاروقلغنداغنا جواب بیرو ممکن.

پیغمبرلك قیلیب کیلەجه کدەن خبر بیریب یوروچی کشیلەردەکوب بولادر. بز اوزیمز بوندای غیبدەن خبر بیروچیلەردەن بولماغانمز کبی اوندای کشیلەرنك غیبدەن بیرگەن خبرلەریگەدە ایناننمایمز. بز یالغز محتمل حادثات، وقوعات حقندا تخمین گنه ایته آلامز. بونگ اوچوندە اوتکەن یلنگ ایگ مهم حادثەلەرینی سیراسینچا ایسلەب اوتوش کیرەك.

اوتکەن، 1934نچی، یل هیجانلی حادثەلەر، قورقولو آنلار ایله تولغان بر یل ایدی. هەرکس سوغوش کوتدیکی کبی بو سوغوشنگ قطعی چیقووینا ایناموچیلاردا کوب گنه ایدی. 1934نچی یل اوزندەن اولگی یلدان کوب آغیر بر میراث آلغان ایدی. اولا یاپونیا، سوگرا آلمانیا (14. 10. 1933) ملتلەر اویوشمەسینی تاشلاب چیقیب کیتدیلەر. بر قانچا کشیلەر بو حرکتدەن هەر ایکی دولتنگ سوغوش حاضرلادیقلاری معناسینی چیقاردیلار. ایگ کوب قورقانندا بولشەویکلەر بولدی. بونلار او زمانغی آلمانیا اقتصاد ناظری هوگەنبەرغنگ لوندون اقتصاد قونغرەسندا سویلەدیکی بر نطقندان آلمانیانك ساویت روسیه اوستنه یوروغا حاضرلانغانلیغی معناسینی چیقاردیلار. ساویت حکومتینگ یاپونیادان قورقووی ینەدە کوچلیرەك ایدی. بو یاپونیا سیاستندەن قورقو آمریقا برلەشیك جمهوریتلەرندەدە کوچلو ایدی. 16. 11. 33دە آمریقا حکومتی رسماً ساویتلەرنی تانیدی. بو صورتله یاپونیاغا قارشی روس-آمریقا برلگی توزولگەن کبی بولدی.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

مه‌نه شو «سوغوش چیقووی محقق» دیگه‌ن بر کوروونوش تأثیری آستندا 1934نچی یلغا کیریلگه‌ن ایدی. بونگ اوستنه تورلو مملکتله‌رده شدتلی حادثه‌له‌رنگ بولوب اوتوویده صلحنی ساقلاو ایشینگ آغیرلیغی قناعتینی آرتیردی. رومانیا حکومت باشلیغی «ژان دوقا»نگ أولدورولوشی رومانیادا وطنداش محاربه‌له‌ری چیقو قورقوسینی توغدوردی. آوستریا سوسیال-ده‌موقراتلاری عصیانی آوستریانی بر قانچا کونلك قانلی فاجعه صحنه‌سنه آیلانتردی. داها سوگرالاری حکومت باشلغی «دولفوس»نگ أولدورولوشیده چیقدی. کوب کشیله‌ر بو حادثه‌نی آلمان-آوستریا برلگی (Anschluss) پلانینگ ایشکه آشیریلووی علامتی دیب قبول ایتدیله‌ر. اسپانیادا وطنداش سوغوشلاری چیقدی. مارسه‌لده (اوقتوبر، 1934ده) یوغوسلاویا قرالی آله‌کساندر ایله فرانسه خارجیه ناظری بارتونی أولدوردیله‌ر. بو وه بونلارغا اوخشاش ینه بر قانچا حادثه‌له‌ر آوروپاداغی سیاسی وضعیتنگ نه درجه‌ده که‌رکین بولغانلیغینی جوده آچیق کورسه‌تمه کده‌در.

دنیانك باشقا طرفلاریدا تینچلك ایچنده ایمه‌س ایدی. ختایدا یللاردان‌به‌ری دوام ایتب کیلگه‌ن قارغاشالق حالادا دوام ایتمه کده. یاپونیادادا سیاسی أولدورولەر بولوب آلدی. شمالی آمریقا برله‌شیك جمهوریتله‌رنده کینگ مقیاسدا ایش تاشلاولار بولوب اوتدی. بو ایش تاشلاولار پولیس ایله ایش تاشلاوچیلار آراسندا قانلی توقناشمالارغا سبب بولدی. جنوبی آمریقادا ایسه بولیویا وه پاراغوای دولتله‌ری آراسندا سوغوش چیقدی وه حالا دوام ایتمه کده‌در. عربستاندا حجاز قرالی ابن سعود ایله یمن شیخی امام یحیی آراسندا سوغوشلار بولدی. یاقین وقتلارداغنا ایتالیا وه حبشستان آراسندا توقناشمالار بولوب اوتدی.

قورالسزلانو توپلانیشلاری موفقیتسزلکگه اوچرادی.

یاپونیا ایله شمالی آمریقا برله‌شیك جمهوریتله‌ری آراسنداغی مناسباتنی توزو غایه‌سی ایله توپلانغان لوندون دیگز ایشله‌ری قونفرانسی نتیجه‌سز تارقالیب کیتدی. آوروپادا موجود سیاسی غروپلار اوزگه‌ریلیب، یه‌گی

غروپلار قورولا باشلادی. بو غروپلارنگ ایگ مهمله‌رینی کورسه‌تب اوته‌یلك.

تا 1933نچی یلنگ سه‌نتابرندا ساویت تیشقی ایشله‌ر قومیساری لیتوینوف رومادا مطبوعات ممثلله‌رینه ساویت حکومتینگ هیچ بر صورتله ملتله‌ر جمعیتنه کیرو احتمالی بولماغانینی سویله‌گه‌ن ایدی. فقط کوب اوزاماسدان 1934نچی یلنگ باشندایاق ملتله‌ر جمعیتنه کیرو یوللارینی قیدیرا باشلادی. آینقسا فرانسه‌نگ یاردامی ایله 1934نچی یلنگ سه‌نتابرندا ملتله‌ر جمعیتی اعضالیغنا قبول ایتیلگه‌ن بولدی.

ایسکی اتفاقلار ضعیفله‌نب، بوزولوب یه‌گی اتفاقلار توغا باشلادی. ایمدیگه‌چه آیریلماس متفقلار دیب تانیلیب کیلگه‌ن فرانسه ایله لهستان آراسی ایسکی ایسیقلیغینی یوقالتا توشدی. ته‌رسینه، ایسکیده‌ن‌به‌ری‌بربریله آگلاشالماس کوچله‌ر دیب تانیلیب کیلگه‌ن آلمانیا ایله لهستان اورتاق بر تیل تاپیب 1934نچی یلی فه‌برالندا بوتون مناقشه‌لی مسئله‌رنی اون یلغا قادار کوته‌رمه‌سلك اوچون بر آگلاشما امضالادیلار. بوندان داها اول (1933نچی یلی) لهستان ساویت روسیه ایله تجاوز ایتمه‌سلك معاهده‌سی امضالاشدی. بو صورتله اوزی اوچون خوفلی قومشولاریله مناسباتینی توزوب 10 یلغا قادار قورقو احتمالینی برطرف ایته بیلگه‌ن لهستان اوزینی یه‌گیلره‌ك وه سیاسی خط حرکتینی تعیینده سربست حس ایته باشلادی.

آوروپاداغی سیاسی احوال روحیه‌نی ایضاح ایته تورغان مومه‌نتله‌ر قاتارندا ایمدیگه‌چه لهستاننی آلمانیا ایله آگلاشا آلماسلق ایله عیبله‌ب وه ساویت روسیه ایله یاقلاشیب کیتوده‌ن قورقوب کیلگه‌ن بعضی بر نفوذلو فرانسوز سیاسی غروپلارینگ ایمدی ته‌ریسنچه لهستاننی آلمانیا ایله کوب سیق یاقینلاشیب کیتکه‌نلك وه فرانسوز دیپلوماتیسی شه‌ماسی بویونچا ساویت روسیه ایله داها سیق یاناشونی ایسته‌مه‌سلك ایله عیبلی باشلادیقلارینیدا قید ایتمه‌سده‌ن کیچیب بولمایدر. «شرق لوقارنو»سی دیب آتالغان بو فرانسوز دیپلوماتیسی شه‌ماسی (بو حقده برآز توبه‌نده ینه بر نیچه سوز

ئەيتب اوتەجەكمز)نە لهستان كيرمەك ايستەمەيدر.

1934نچى ييلى ئەستونيا ، لاتويا ، ليتوادان عبارت اوچ بالطق بويى حكومتلەرى بلوقى توزولدى.

1934نچى ييلى رومانيا ، توركيە ، يونانستان وە يوغوسلاويادان عبارت بالقان برلگى توزولدى.

بو ايكى غروپ دولتلەر آراسندا وە ايسكيدەن‌بەرى موجود كيچيك آنتانتا (رومانيا ، يوغوسلاويا وە چەخو-سلاواقيا) دولتلەرى سوغوش چيقديغى تقديردە قوللانيلماق اوزرە اوز آرا تورلو جنسدەن قارشيلقلى تأميناتلار ياراتديلار. «شرق لوقارنو»سى ديب آتالغان فرانسوز شەماسينا مەنە شو سانالغان غروپلاردا كورسەتيلگەن دولتلەردەن باشقا فرانسە ، آلمانيا ، لهستان وە ساويت روسيە كيرەدر. بو «شرق لوقارنو»سينە كيرگەن دولتلەر بربرينە قارشى حاضرغى دولت حدودلارينا حرمت وە رعايت ايتشكە وە سوغوش چيققان تقديردە قارشيلقلى ياردامغا سوز بيرەدرلەر. مثلا: فرانسە ايلە آلمانيا آراسندا سوغوش چيققان تقديردە ساويت روسيە ، آلمانيا هجومغا باشلاغان تقديردە فرانساغا ، فرانسە هجومغا باشلاغان تقديردە آلمانياغا ياردام ايتشكە مجبوردر. فقط نە فرانسەنگ وە نەدە آلمانيانگ ساويت روسيە ايلە همحدود بولغان يرلەرى يوق. هەر ايكى احتمالدادا ساويت روسيە عسكرى كوچلەرى لهستان توپراغندان كيچمەليدر. مەنە شونگ اوچوندە لهستان «شرق لوقارنو»سينە كيرودەن باش تارتادر. آلمانيادا بو «شرق لوقارنو»سينە كيرمەك ايستەمەيدر. 1935نچى ييلنگ برنچى آيلارى ايچندە ييشيلووى ، آڭلاشيلووى لازم بولغان ايگ مهم مسئلەلەرنگ برى مەنە شو لهستان «شرق لوقارنو»سينە كيرەجەكمى ؟ آلمانيا شرق لوقارنوسنە كيرەجەكمى ؟ ديگەن سورغولارنگ جوابيدر. بو دولتلەرنگ ايكيسى وە يا بريسى «شرق لوقارنو»سينە كيروگە راضى بولغانى تقديردە بو معاهدەنگ اصلندەكى شكلندەن كوب گنە اوزگەريشى اغلب احتمالدر. بالخاصە اونگ ساويت روسيە طرفندان بولا تورغان حربى ياردام حقنداغى مادەسى اوزگەرەجەكدر.

صلح معاهدەسينك حاضرغى حدودلارنى تعيين ايتكەن مادەلەرينى قايتادان تيكشيرونى ايستەوچى دولتلەردەن مجارستان وە بولغارستان بو «شرق لوقارنو»سينگ تيشندا قالادرلار. بو رەويزيونچى دولتلەر ايمديگەچە ايتاليا طرفندان ياردام كوروب كيلمەكدەلەر.

ايتاليا آوروپا سياستندە كيچيك آنتانتا اتفاقينگ كوزگە كورونورلك رول اويناى باشلاماسندان ناراضيدر. بالخاصە ايتاليا ايلە يوغوسلاويا آراسنداغى مناسبات كوب گنە كەركيندر. ايتاليا ايلە فرانسە آراسنداغي مناسباتنك كوبدەن‌بەرى اولدوقچا كەركين بولغانليغىدا معلوم بر نەرسە.

1934نچى يازندا ايتاليا-آلمانيا مناسباتينك ساوونا باشلاوى ايلە فرانسە ايلە ايتاليا آراسينگ ياقلاشووى احتمالى توشونولە باشلاندى. فقط فرانسە ايلە ايتاليا آراسندا آڭلاشيلماغان مادەلەر كوب گنە. برنچيدەن آفريقاداغى مستملكەلەر مسئلەسى. ايتاليا او طرفدا حدود تصحيحى ايلە اوز ملكينى كيڭەيتمەك ايستەيدر. ايكنچى آق ديڭزدە فرانسە وە ايتاليا ديڭز كوچلەرينگ تيڭلك مسئلەسى. اوچنچى فرانسەنگ متفقلەرى كيچيك آنتانتاغا مناسبات مسئلەسى. فرانسەنگ مستملكە مسئلەلەرندەكى ايتاليا طلبلەرينى نظر اعتبارغا آلغانليغى ، حتى ديڭز كوچلەرى حقندادا آڭلاشو ممكنلگندەن سويلەنسەدە كيچيك آنتانتا مسئلەسى ايگ قيينى بولوب توردر. ايش شوندادر ، كە فرانسەنگ حربى متفقى يوغوسلاويانگ اوز مينسترلەرى آراسندا ساغلام بر برلك يوقدر. آلمانيا ايلە آڭلاشو طرفدارى بولغان كوچلو ، نفوذلو گنە بر آقيم بارليغى كورونەدر. چونكە يوغوسلاويا اوزى اوچون آلمانيا طرفندان هيچ بر تورلو قورقو كورمەيدر. اونگ بوتون توشونچەسى ايتاليا طرفداندر. اونگچوندە فرانسە-ايتاليا آڭلاشماسى ، ايتاليا-يوغوسلاويا ياقلاشماسينى كيترمەسە ، يوغوسلاويا سياستندە كوتولمەگەن اوزگەريشلەر بولوب كيتو احتمالى بار.

بز 1934نچى ييلى حادثەلەرى حقنداغى تفصيلاتنى شو يردە كيسەمز. شونىدا قيد ايتش كيرەك ، كە نە قادار كەركين وە فنا بولووينا رغماً 1934نچى يل بين‌الملل تينچلك ايچندە كيچدى. اطرافنى تولدور-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

غان قورقو شاوشولاری بوتون دولتلەرنی سوغوش احتمالینە قارشی
تورلو جنسدەن تأمینات چارەلەری قیدیروغا مجبور ایتدی.

بوتون کەرکینلیکلەرگە رغماً 1935نچی ییلنگدا صلح ییلی بولوب
کیچووی احتمال. بونگلەدە کوتولمەگەن تأثیرلی حادثەلەرنگ چیقیب
قالو احتمالینیدا اونوتماسلق کیرەك. جدی مناقشەلی مسئلەلەردەن هیچ
بریسی 1934نچی ییلی نیگیزدەن ییشیلمەدی. 1935نچی ییلدادا عینی
مسئلەلەر ایلە اوغراشو لازم. یوغوسلاویا طرفدان مجارستاننا قارشی
قویولغان قرالنی أولدوروشدە قاتناشو اتهامی مسئلەسی ییشیلمەسدەن 1935
نچی ییلغا قالدی. آوستریا استقلالینی ساقلاو مسئلەسیدە ییشیلمەدی.
بو آوروپا بین‌الملل سیاستینگ ایگ آغیر مسئلەلەرندەن بریدر. بو یردە
بر طرفدا کیچیک آتنانتا وە فرانسە منفعتی، ایکنچی طرفدا ایتالیا-
مجارستان وە آلمانیا منفعتی بربریلە توقناشادر.

بولغارستان صلح معاهدەسینی یەگیدەن تیکشیرو حقنداغی دعواسندا
اصرار ایتب، بونگ اوچون بالقان برلگنەدە کیرمەی کیلەدر.

ساویت روسیە طرفدان‌دا کوتولمەگەن حادثەلەر چیقیب قالووی
ممکن. اینانچلی سیاسی دائرەلەرنگ بیلدیرولەرینە قاراغاندا اوتکەن
دەقابردا تیشقی ایشلەر قومیساری لیتوینوف، «شرق لوقارنو»سی مسئلەسی
قیسقا بر زماندا ساویت روسیە اوچون مطلوب بر شکلدە ییشیلمەسە،
موسقوادا، آلمانیاغا یاقلاشو استقامتندە اوزگەریش بولوب کیتو احتمالینی،
بعضی بر یاقین دوستلارینا آگلاتمش ایمش. ساویت حکومتی دائرەسندە
بوندای آقیمنگ باشندا ووروشیلوف تورار ایمش.

مەنە بونلار اوتکەن ییلنگ قالدیردیغی نا معلوم نەرسەلەردەن بولوب
1935نچی ییلی ایش پروغرامی مادەلەرندەن سانالادر.

ایمدی سوغوش احتمالدان آزراق سویلەنمەکدە ایسەدە، بو سو-
غوش بولمایدی، اونگ اوچون حاضرلانمایدیلار دیمەك ایمەسدر. هەر
طرف سوغوش احتمالینی توشونوب احتیاط حاضرلغینی کوروشدە دوام
ایتمەکدەدر.

* * *

ییرلیلەشتریش ایشینگ عاقبتی

ساویتلەرنگ اطراف، «ملی جمهوریت»، أولکەلەردەکی سیاستینی
تعقیب ایتب کیلوچی کشیلەر تا باشلانغیچدان بەری أدارەلەرنی «ملیلە-
شتریش»، «ییرلیلەشتریش» دیگەن بر سوزنگدە بولوب کیلە یاتقانینی
جودە یاخشی بیلەدرلەر. بو حقدا کوب سوزلەر، یازیلار بولوب اوتکە-
نیدە بوکون هیچ کیمدەن یاشیرین ایمەس. داها اولگی دورلەردەن قطع
نظر 1932/33نچی ییللارنگ اوزندە چیققان ساویت مطبوعاتینی قاریشتر-
ساگز، نیچە کرە قرارلار چیقاریلیب، نیچە کرە سوك مهلت تعیین ایتیلگە-
نینیدە آچیق کورەسز. مثلا: اوزبیکستان فرقە مرکزی 1932نچی ییلی
4نچی غینواردا چیقارغان بر قراردا بوتون ساویت أدارەلەرینگ بو
یولداغی فعالیتسزلکلەرینی تنقید ایتب معین بر زمان ایچندە بو قرارنی
ایشکە آشیرونی طلب ایتەدر. قازاغستان مرکزی شوراسی 1932نچی ییل
11 آپریلندەکی قراردا شو 1932نچی ییلنگ ایچندە ییرلیلەشتریش
پلانینگ قطعی صورتدە ایشکە آشیریلیشینی طلب ایتەدر.

عینی ییلنگ 20نچی سەنتابردا چیققان «سوسیالدی قازاغستان»
مرکزی أدارەلەردەن 11ندەگنە ایش پلانی توروو لا باشلاغانینی، باشقا-
لارینگ بو قادارینیدا ایشلەمەگەنلکلەرینی بیلدیرەدر.

ساویت حکومتی، اصلندە أدارەلەرنی ییرلی خلق افرادی قولینە
بیرو شکلندە قویولغان ملیلەشترو سیاستینی، ساویت أدارەسینی ییرلی خلققا
یاقینلاشترو، داها سوگرا هەر جمهوریتدەکی ساویت ایشچیلەرینگ ییرلی
خلق تیلینی اورگەنووی کیرەك دیگەن شکلگە کیریتدی. داها سوگرا بو
تیل اورگەنو دیگەن فورمولدە آغزینی آچا بیلمەسەدە امضاسینی چیزە-
بیلمەك کفایت ایتەر درجەسنە توشورولدی. فقط تورکستاندا بوتون أدارە-
لەرنی تولدورغان، اوزلەرینی او مملکتنگ حقی چیکلەنمەگەن خوجا-
سی، غیرمسئول مدیرلەری حس ایتب کیلگەن روس قوممونیستلەری او-
چون بو قادارىدا آرتیق کوروندی. «بز ییرلی تیلنی اورگەنمەیمز. ایستە-

سه‌گز، به‌جه‌رسه‌گز بزنی چیقاریب قووب یوباریگ. ذاتاً بو تیلله‌ر یاقیندا یوقالیب کیته‌جه‌ك وه بر گنه «بین‌الملل روس تیلی» قالاجاقدر» دیدیله‌ر. نه حکومت وه نه‌ده فرقه بو چیقیشقا قارشی وضعیت آلدی. تیریسنچه سوسدیله‌ر. طلبله‌رینی اونوتماغا چالیشدیلار...

1933نچی ییلی بو بحثکه تماس ایتوچی قازاغستان فرقه باش کاتبی میرزویان «مه‌نیمچه قازاغستاندا بو مسئله بوتونله‌ی ییشیله‌ه‌ی اونوتولوب قالدی» دیدر. ینه شو میرزویان تورك‌سیب، سامارا-زلاتاوست (اورونبورغ-تاشکند تیمیر یولی دیمه‌کچی بولادی) وه باشقا قازاغستان توپراغندان کیچه تورغان تیمیر یوللار استاسیونلارینی، بوتون پوسته، تیلغراف أداره‌له‌رینی قیدیریب کورسه‌گز، حتی او یرله‌رگه کیلگه‌ن قازاقنگ دردینی آڭلاتوویغا واسطه‌چیلق ایته‌رلك روسچه بیله تورغان بر قازاقنی‌دا اوچراتا آلمایسز» دیدر. («قازاغ. پراودا» 33 .3 .4).

نظریه‌ده، خصوصاً پروپاغاندادا، ییرلیله‌شترودن دم اوروچی‌ساویت حکومتی ایشده روسلاشترما ایله مشغولدر. «قازاغستانسکایا پراودا»نگ 33 .11 .23 تاریخلی نسخه‌سندا چیققان بر یازیدا شولارنی اوقیمز: «7-8، حتی آرتیق ییللاردان‌به‌ری قازاغستاندا یاشاب ایشله‌دیکله‌ری حالدا «جولداستار» دیگه‌ن سوزده‌ن باشقا بر سوزده بیلمه‌گه‌ن ایشچیله‌رنگ کوپلگی بر طرفدا تورسون، کوب قازاق ایشچیله‌ری‌ده آرادا آنا تیلله‌رینی اونوتوب قویدیلار. یوقاری درجه‌لی ایشچیله‌ر آراسندان‌دا قازاقچا درس بیریب معروضه اوقودا قیینلق چیکوچیله‌رده کوبدر...»

ایمدی بو قادارینك اوزی‌ده ایشنك قایسی استقامتده آلینب باردا یاتقانینی آچیق کورسه‌تسه کیره‌ك.

تورکمه‌نستاننگ مرکزی أداره‌له‌رنده‌کی مأموره‌له‌رنگ 13,3% گنه‌سی ییرلیله‌ردر. اقتصادی مؤسسه‌له‌رده ایسه بو نسبت 11,7% که‌توشوب قالادر. («تورکمه‌نسکایا ایسکرا» 34 .1 .17).

بوتون اوزبیکستان قومیسارلقلاری اوز قوللاری آستنداغی أداره‌له‌رنی قیسقا بر مدت ایچنده ملیله‌شتریب بیتروگه تکرار تکرار سوز

بیردیله‌ر. او جمله‌ده‌ن ساغلقنی ساقلاو قومیسارلغی 1931نچی ییلی‌یاق مرکزی أداره‌سی مأموره‌له‌رینگ 30%ینی ییرلیله‌شتریشکه سوز بیردی. ایمدی 1934نچی ییلنگ 12نچی ایيونده چیققان «پراودا ووستوکا»دا شو تاریخده أداره‌نگ یالغز 15%ینگ ییرلیله‌شکه‌نلگینی اوقوب تورامز. کیره‌رله فرقه مرکزی مذاکره‌سی موضوعی بولغان باشقا قومیسارلقلاردا حال بوندان کوب یامانراقدر.

قازاغستاننگ آقتوبه ولایتنده دولت أداره‌له‌رنده‌کی مأموره‌له‌رنگ 13,9%ی ییرلیدر. عینی دائره‌له‌رده‌کی ییرلی بولماغان مأموره‌له‌ر آراسندا روسیه‌ده‌ن تورلو جنسده‌ن جرمله‌ر ایله سورگون ایتیلگه‌ن کشیله‌ر 6% تشکیل ایته‌درله‌ر. دیمه‌ك «مستقل»، «مختار» جمهوریتله‌رده، او أولکه‌له‌رنگ حقیقی ایگه‌سی سانالغان ییرلی خلققا، سانچاغنا بولسادا، سورگونگه محکوم ایتیلگه‌ن مجرمله‌رده‌ن آزغنا آرتیق حق بیریلگه‌ن. هه‌له بو ایکی صنفنی اشغال ایتدیکله‌ری اورون باقیمندان تیکشیرسه‌گز، ییرلیله‌رنگ کوبچیلگی آتباقار، اوی سوپورار، خط تاشیرلاردان عبارت بولوب چیقادر. مجرم اوروسلار ایسه اونلارنگ آمری ییرینی توتادر. مه‌نه 1935نچی ییلنك باشینا قادار کیلگه‌ن وضعیت بودر!!

ساویت حکومتینگ هه‌ر قاندای بر پلانینگ ایشکه آشیریلمای قالووینا او قادارردا لاقید قاراب قالماغانلیغی تجربه‌ده‌ن معلوم بر نه‌رسه. هه‌ر ییل پاختا پلانینگ به‌جه‌ریله آلماسلیغی یوزنده‌ن یوزله‌رچه تورکستانلینگ باشی کیسیلگه‌نی‌ده هیچ کیمده‌ن یاشیرین ایمه‌س. ایمدی ساویت حکومتی اوز سیاستینگ بر تارماغی سانالغان بو ییرلیله‌شترو پلانینگ ایشکه آشیریلماسلیغینی، ییلدان ییلغا آرقاغا کیتووینی قالایچا بو قادار سکونتله قارشیلاب بارادر؟ — مه‌نه بو سورغونگ جوابی اوستنده بر آز اوزونراق اویلاب کوروچیله‌ر بو ملیله‌شترو دیگه‌ن اویوننگ ساویت مستملکه سیاستنده کوب یازیلیب، کوب سویله‌نیب ایشله‌نمه‌گه‌ن بر ماده بولغانینی کورگه‌ن هه‌مده مستملکه‌له‌رده‌کی ساویت سیاستینگ قاراقته‌رینی بر آزدا آچیقراق آڭلاغان بولادرلار. ذاتاً بوکونکی شرائط آستندا بو

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ساحەنگ گناهکارلارینی قیدیریب تاپیبدا بولمایدی. باش مجرملەرنی توتوب جزالاندیرماق لازم‌کیلسە، اولا قیزیل قرەملغا أوت اورماق لازمدر. چونکە بو ایشدە باش مجرم سوزی ایلە فکری، ایشی باشقا بولغان ساویت روسیە مرکزیدر.

تیمور اوغلی

* * *

تورکستان مکتبلەرینده

عشق آباد، بوخارا وە تاشکنددە چیقا تورغان تورکچە ساویت غازیتالارینگ بر قسمی، بولتور سەنتابر، اوقتوبر، نویابر آیلارنداچیققان سانلاری قولیمزغا کیلیب ایریشدی. آینقسا شو آیلارداغی سانلاردا تورکستان مکتبلەری حیاتنە عائد شایان دقت خبر وە مقالەلەر باسیلغان.

شو یازیلاردان، هافتالارچا ایلگەری قیلنغان اورونوشلارغا رغماً، 1934/35نچی اوقو ییلینگ تورکستانتنگ هەر تاماندا، آینقساولایتلەردە بیلگیلەنگەن تاریخدەن آنچاکیچیکیب باشلانغانلغی آگلاشیلادر.

شو اوتکەن یازغی بویوك بایرامدا تعمیراتە محتاج مکتب بنالارینی توزەتمەك، حتی بعضیلارینا قوشومچا بنا سالماق ایشلەری کوزدە توتولغان ایدی. بو تیلەکلەرنی‌دە احتیاجنگ طلبی درجەسندە بەجەرە آلمادیلار. دقت ایتلسە تعمیرات ایشلەری کوگولدەگیدیك بتیریلگەن مکتبلەرنگ معارف أدارەلەرندەن زیادە آتالار قاراماغنداغی مکتبلەر بولغانلغی‌دا کورولور.

قیشلاق اوقوتوچیلاریغا دهقانلار آراسندا پاختا تیریم-ییغیم ایشلەرینی تیزلەتمەك وە حکومتنگ کوزگو ایکین پلانینی تولوق بەجەرمەك یولندا پروپاغاندا ایشلەری یوکلەتیلگەنیدەن، اولار دالالاردا قالوغا مجبور بولوب، بو ییل اوز مسلکی وظیفەلەری باشینا وقتندا قایتا آلمادیلار. اونگچون یالغز شهرلەردەکی یاتاقلی مکتبلەردەگنە اوقو ییلی وقتندا باشلانا آلدی.

کوب باقرو-چاغرولارغا رغماً درسلکلەر مسئلەسی بو ییلدا أك بو-

یوك قایغیلار سیراسندا تورادر. آینقسا ولایت مکتبلەریگە درسلکلەر ییتەرلك درجەدە ایریشتریلە آلماغان. قازاغستاندا بو جهت ینەدە قایغیرارلق حالدادر. 1933/34 اوقو ییلی اوچون قازاغستاندا 59 نامدا 241 990 عدد درسلك چیقاریلیشی قرارلاشتریلغان ایکەن، بونگ آنجاق 32 اسمدە 59 600 عددگنەسی چیقاریلا آلغان. بو چیقاریلغان اثرلەرنگ کوپچیلگی‌دە شو اوقو ییلینگ سوگندادا ولایت مکتبلەریگە ایریشتریلە آلماغان. ارنگچون بوتون اوقو ییلینی درسلکلەرسز کیچیرگەنلەر. مەنە بو حالنی تفصیلاتیلە نقل ایتوچی «قازاغستانسکایا پراودا» (21. 5. 34) شو قارشیداغی 1934/35 اوقو ییلینك ینەدە موفقیتسز کیچەجەگینی کورسەتمەکچی بولوب، شو اوقو ییلی اوچون بیلگیلەنگەن 42 اسملك درسلکدەن یالغز 13ینگ طبع ایتلگەنلگینی، قالغانلارینگ مطبعە بورچەکلەرندە ایس باسیب یاتقانلغینی، مطبعەلارنگدا کاغد یوقلغندان 19 آپریل (1934)دەن‌بەری توختاب قالغانلغینی وە قاچان کاغد تاپیلیب، قاچان ایشکە باشلاناجاغینك نا معلوم بولغانلغینی خبر بیرەدر.

بعضی بر مکتبلەردە ساویت حکومتینك کوزلەرینی قاماشترا تورغان اوگغایسز ایزلەرکورولگەن. حکومت وە فرقە طرفندان کوبدەن یاساق قیلنغان درسلکلەر بعضی بر معلملەر طرفندان «فنی قورال» قیلینب قوللانیلماقدا ایکەن. کەتتە قورغانداغی تعلیم-تربیە تەخنیکومندە «حکومت طرفندان فائدەلەنیشی قطعی صورتدە منع قیلنغان اثرلەر»دەن بر نیچەسی — منور قاری وە چولپان اثرلەرندەن «تیل ساباقلاری»، «تیل قاعدەلاری»، «ادبیات» وە «سوسیالیزم یولیدان» دیگەن کتابلارنگ تیل-ادبیات درسلەرندە فائدەلەنیلگەنلگی وە اوندان باشقا اوقوچیلارغا «باتو، منان رامز، آلتای‌کبی ملتچیلەرنگ عکس‌الانقلابی اثرلەری تارقاتیلیب، اولارنگ زهرلەنمەکدە بولغانلقلاری فاش قیلینمشدر.» («قیزیل اوزبیکستان» 34 .12 .2).

معارف جبهەسندە چالیشا تورغان مخبرلەر مکتبلەردەکی یمەك، اوتون، کومور قایغیلارندان بحث ایتیب توروبدرلار.

آ. رستم دیگەن بر ساویت مخبری مکتبلەرنگ ایچکی احوالی حقندا یازغان مقالەلەرندە:

«اوقوچیلار آیلاب حمام یوزی کورمەیدیلەر. اولارنگ اوستباشلاری 3 آیلاب یوولمایدی. ستودینتلەرگە آزیق-آوقات نورما بویونچا بیریلمەیدی» دیگەن جملەلەرنی کوبرەك تکرارلایدر. شو ساویت مخبرینك شکایتلەری تورلو طلبە امضالاریلە باسیلغان خبرلەردەدە اوچراتیلیر.

«شورالار تورکمەنستانی»نگ نویابر سانلارنداغی معارف خبرلەری قاتارندا تورکمەنستاننگ بعضی شهر، اوبا مکتبلەری بالالاری آراسندا تورلو یوقوملوکوز آغریلاری یاییلغانلغی وە طبی یاردامغا شدتلی احتیاج بارلغی بیلدیریلەدر؛ دوقتور وە علاج یوقلغندان شکایتلەر ایتلەدر.

أڭ بویوك عصبیتدە اوقو ییلی باشلانار چاغی توغدی. هەرکیمگەدە آچیق معلومدر، کە ساویت حکومتی تورکستان بالالاریغا اوقو حقینی قانوناً چیگەرەلەب قویغاندر. بو ساویت قانونی بویونچا تورکستانلی بالالار اوز یورتندا، اوز خلقینگ پولی ایلە آچیلغان مکتبلەرگە حکومت طرفندان کورسەتیلیب، بیلگیلەنگەن نسبتدەن آرتق یر طلب ایتو حقندان بوتونلەی محروم قیلنغانلار.

موسقواداغی اتفاق خلق قومیسارلغی وە بوتون روسیە قوممونیست فرقەسی مرکزی قومیتەسینك اورتا آسیا بیوروسی تاماندان چیقاریلغان بر قرارە کورە، 1934/35نچی اوقو ییلی تورکستانداغی تەخنیکوملەردە یرلیلەر یوزدە یتمیشنی آشامازلار. قبول قیلیناجاق اوقوچیلارنگ 30%ی آوروپالیلاردان (روسلاردان) بولمالیدر. تورکستانداغی مکتبلەرگە معلم اولاراق اورناشغان وە یا اورناشتریلغان روسلار ایسە تورکستان بالالارینگ شو موسقوا طرفندان قانوناً چیگەرەلەنگەن حقنەدە تجاوز ایتمەکدەلەر، کە بو حال طبیعی اولاراق، تورکستانلیلارنی اعتراضغا مجبور ایتمەکدە وە یرلی معلملەرنگ هیجانینی قوزغاماقدادر. شول فرصتدە تورکستاننگ مرکزندەکی مکتبلەرنگ برندە ظهور ایتیب غازیتا بیتلەریگەچە اوتکەن وە ساویت حکومتینك تورکستاندا یوروتوب تورغان

معارف سیاستینگ قاراقتەریستیك بر منظرەسینی کورسەتە تورغان بر وقعەنیدە یازیب کیچمەك آرتقچا بولماسا کیرەك.

تاشکندەکی علاقە تەخنیکومی علمی بولومی مدیری ترویسکی:

«بز ماسقوواغا اطاعت قیلامز. شوندای بولغاندان کیین «تەخنیکومگە یرلی ملتدەن کوبرەك قبول قیلینیشی کیرەك» دیگەن طلب اوز-اوزیدەن توشوب قالادی. اوزبیك، تورکمەن، تاجیك، قازاق، قیرغیزلارنگ مدنیتی هەلی جودە توبەن. شونكاوچون اولار تەخنیکومگە اوقوچیلار بیرە آلمایدیلار...» دیب، اوقوچیلارنی قبول قیلیش چاغی شو تەخنیکومگە آوروپالیلار (روسلار)دان 60%، یرلیلەردەن ایسە 40% قبول قیلدیرغان. بو حالدان بوتونلەی ناراضیلق بیلدیرگەن علمی بولوم یاردەمچیسی رشید اوغلی ایسە: «بو یرنگ نامینی تورکستان دیب ئەیتەدرلەر. شونگ اوچون مکتب فقط تورکستانلیلارنیکی بولوشی کیرەك» دیمشدر. («قیزیل اوزبیکستان» 34 .11 .21).

تورکستان مکتبلەرندە حکومت وە فرقە طرفندان أڭ کوب اهمیت بیریلیب کیلینگەن درسدە «بین‌الملل تربیە»در. بو درس آرقالی تاریخی دوشمان بولغان ایکی ملتنگ بالالاری روحندا بربرلەریگە قارشی «برادرلك تویغوسی» اویغاتا بیلەجەکلەرینی اویلاغانلار ایدی. فقط بونڭای اورونوشلار تیسکەری نتیجەلەر بیریب کیلمەکدەدر. تورکستان غازیتالارندا اوقودیغمزە کورە، آرتق سمرقند، عشق آباد، تاشکند، آلما-آتا شهرلەرندەکی یاتاقلی مکتبلەردە روس، یرلی اوقوچیلار باشقا باشقا یاتاقخانەلەردە یاتماقدا ایمشلەر. بونیگلە برابر اولار آراسندا تیز-تیز اوروشمالار، یوقالاشمالار واقع بولوب تورار ایمش. توپلانیشلار کوپنچە ملی جانجاللارغا ئەیلەنیب کیتکەنیدەن آرتق مجلسلەردە آیریم-آیریم یاسالیر ایمش. اسمی یوقاریدا ذکر ایتلگەن ساویت مخبری آ. رستم «مکتب دیوارلاریدا وە چیت یرلەردە ستودینتلەرنگ ساغلام ایمەسلگینی(*) کورسەتە تورغان

(*) رستم بونیگلە «بین الملل تربیە» بایراغی آستندا روسلاشتریشلاری کوزلەنگەن تورکستان طلبەلەرینگ ملتچی بولوب چیقیب، روس طلبەلەریلە بولشەویکچە «ساغلام» مناسباتدا بولالماغانلارینی ئەیتمەکچی بولادر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

سوزلەرنی اوچراتغانلغینی » بیلدیرمه کدەدر. تورکستاندا ساویت مستملکه سیاستی دوام ایتدیکچه مکتبلەردە کورولوب تورغان بو غیر طبیعیلکلەردە کیتدیکچه کوچەیب باراجاقدر.

یاش تورکستانلی.

★

خاطره کاغدلاریمدان:

اورونغا کیلمەی قالغان بر انقلابی حرکت...

(زکی ولیدی‌نگ بر اثری مناسبتیله)

مجموعەمزنگ کیلەجەك ساندا حقندا آیریچا مقاله یازیلاجاق «اون یدی قوم آلتی شهری وه صدری مقصودی‌بیك » باشلقلی اثرنده زکی ولیدی‌بیك 1918نچی یلی اورەنبورغ‌شهرنده حاضرلانیب‌دا ایشکه‌آشمای قالغان بر انقلابی حرکتدەن بحث ایتکەن. زکی بیکنگ یازدیغینا کوره بو انقلاب باشقوردلار، قرغیز «آلاش‌ـاوردا » حکومتینگ تورغای‌والیسی وه بر قسم دیموقرات قازاچیلاردان مرکب بر غروپ طرفدان، اورەنبورغ قازاچی آتامانی جنرال دوتوفنگ حکومت وه اوردو أدارەسینی توشوروش مقصدیله حاضرلانیب، 6نچی تشرین ثانی (نویابر)دا اورونغا کتیریلمه‌کچی ایدی؛ لاکن علی احمد ولیف آتلی بر تاتار ضابطی انقلابی حرکتنگ ایشکه آشیریلیشی وقتندان بر نیچه ساعت اول او حقدا جنرال دوتوفغا خبر بیرگەن‌دە قاچیب کیتکەن وه بونگله پلان ایشکه آشیریلا آلمای قالغان. (اثرنگ 14نچی بیتی).

بو حادثه‌نی کیتره‌ر کەن زکی بیکنگ مقصدی، اوزینگ «تاتارچیلق دعواسی » دیب آتادیغی نەرسەنگ نه قادار بوزوقلق، حرام فکرلکدەن عبارت بولغانینی کورسەتیش‌در.

مەن بو ییردە زکی بیکنگ آلغا سالیب اوتوردیغی «تاتارچیلق دعواسی » ، «تاتار‌ـباشقورد » وه عموماً تاتارلارنگ باشقا تورك اوروغلاریله مناسباتندان سوز قوزغاتماقچی ایمەسمەن. مقصدیم اورەنبورغ انقلابی

حرکتینك حقیقی تاریخچەسیله اوقوچیلارنی تانیشتریب قویماقدان‌غنا عبارتدر.

یالغز مهاجرتدەگنه ایمەس، حتی بوتون تورکستاندا بو «انقلاب »دان مەندەن باشقا بردە تورکستانلینگ معلوماتی یوق دیسەم، یاڭلیش سویله‌گەن بولمایمەن، چونکه او «انقلاب »نی حاضرلاشدا شخصاً مەنگ هەم قاتناشم بولغان ایدی.

زکی بیك ایسکی تاریخیمزدە نه قادار «قوتلی خاطره »لی بولغاندیك کورونسه، سوڭ زمانغی تاریخی اثرلەردە یازیلی ابزلەر قالدیریلماغان حادثەلەرگه کیلدیکچه او قادار «اونوتچاق » حتی قصداً «بویاقچی » بولوب چیقادی.

اورەنبورغ قازاچی آتامانی دوتوفنگ حکومتی وه اوردو أدارەسیگه قارشی انقلابی حرکت 1918نچی یلینگ تشرین ثانی (نویابر)ندا ایمەس، کانون اول (دەقابر)ندا حاضرلانغان ایدی. آتامان دوتوفغا قارشی حرکت آدمیرال قولچاق حکومت باشیغا کیلگەندەن سوڭغنا ممکن ایدی. آدمیرال قولچاق ایسه 1918نچی یلی 18نچی تشرین ثانی (نویابر) تونی گنه اومسق دیرەکتوریا باشلوقلاری آرغونوف، آوکسەنتییەف، زەنزینوف وه باشقالارنی قاماققا آلیب، حاکمیت تیزگینینی اوز قولیغا آلغان ایدی.

ایکینچیدەن، زکی بیك کورسەتدیگی 6نچی تشرین ثانی‌دە «آلاش اوردا » حکومتینگ تورغای والیسی بر طرفدا قالا بارسین، حتی «آلاش اوردا » حکومتینگ اوزی هەم یوق ایدی. چونکه «آلاش اوردا » حکومتی اومسق دیرەکتوریاسی طرفدان 22نچی تشرین اول (اوقتوبر)دە تارقاتیلیب یوباریلغان ایدی. دیمەك 6نچی تشرین ثانی‌دە «یاپیلماسی قرارلاشدیریلدیغی انقلاب حرکتیگه «آلاش اوردا » حکومتینگ والیسی قاتناشا آلماس ایدی.

بو انقلاب اصلیندا 1918نچی یلنگ کانون اول (دەقابر)ندە

حاضرلانیب ، او گا اشتراك ایتوچیلەر اورەنبورغ قازاچیلاریندان کارگین ، اورەنبورغ قازاچیلاریندان ارکانحرب میرآلایی (پولقوونیک) ماخین(*) ، روس سوسیالیست رەوولیوسیونەری وادیم چایکین ، زکی بیك هەم مەن ایدیك. «اورەنبورغ انقلابی» تاریخیگە عائد خاطرە کاغذلاریمدا یازیلیب قالغانلاردان توبەندە گیلەرنی گنە کیتریب اوتمەکچی مەن.

قولچاق حکومتی طرفندان توتولوب ، یەقاتەرینبورغ (بوکونگی «سوەردلوفسك») شهریندەن چیلەبی شهریگە کیتریلگەنیمز چاغدا (22. 11. 1918) موقتاً قاماقخانەمز بولغان تیمیر یول واغونیدان قاچیب دەقابر باشلارندا (1918نچی ییلی) وادیم چایکین ایلە مەن اورەنبورغە کیلیب چیقدیق.

بولشەویکلەرگە قارشی کورەشیمزدە «روس آقلاری» ایلە برلەشیب مقصدیمزغا ایریشە آلمایتورغانیمزغا ایندی یاخشیغنا قانیققان ایدیك. ایندیگی توردیغیمز پلان ، باشقورد اوردوسیلە بر قسم قازاچیلارغا تایانیب ، تورکستانی قیزیللاردان قوتقاریب آلیش حرکتینی یورگوزوش بولدی.

اورەنبورغ قازاچی توپراغندان تاشقاری ییردە قازاچیلارنگ سوغوشقا قاتناشولارینی هیچ ایستەمەیتورغان آتامان دوتوف ، طبیعی ، بو پلانمزغا دوشمان ایدی. قازاچی باشلوقلاری ایچندە بزلەر ایلە بر فکردە بولغان کارگین ایلە ماخین بولوب کوروندیلەر. بولار دوتوفنی اورنندان توشوروشکە حاضر ایکەنلیکلەرینی یاشیرمادیلار. کارگین دوتوف اورنیغا قازاچیلار آتامانی بولوشنی قبول ایتدی. ماخین ایسە کوبدەن سوسیالیست رەولیوسیونەرلەر فرقەسیغا منسوب ضابطلاردان بولوب ، شو وقتلاری او آقتوبە جبهەسندە قوماندان ایدی. باشقوردلاردا اوگا اینانارلار ایدی. پلانمزنگ ایگ مرکز نقطەسی ، طبیعی ، باشقورد توغانلاریمزنگ اوگا قاتناشیشی ایدی. باشدا زکی اولاراق باشقورد حکومتی وە ضابطلاری بو پلانی ممنونیتلە قبول کورەر ایدیلەر هەمدە پلاننگ ایشکە آشیریلیشی یولوندا صمیمی حرکتلەردە بولدیقلارینی کورسەتەر ایدیلەر. آقتوبە جبهە-

(*) بوکنشی بوکونلەردە یوغوسلاویا پایتختی بیلغراددا تورادی.

سندەن ماخین‌نی اورەنبورغە چاقیرتیب آلیب ، آتامان دوتوفنی حکومت وە اوردو أدارەسی باشندان قالایچا توشوروش یولینی آقتاریشغا کیریشیلدی. کیزلی توپلانیشلاردا زکی ، وادیم چایکین ، ماخین وە مەن بولور ایدیك. بو توپلانیشلارغا زکی همان بر یاوریلە کیلیر ایدی. قایسی بر انقلابی حرکت اونی حاضرلاوچیلاردان باشقا بردە کشینگ اوزاقدان یاقندان یاناشغانینی هیچ کوتەرە آلمایتورغانلغی هەرکیمگەدە معلوم بر نەرسەدر. پەترسبورغدا ایکەن آغرلغی پوتلارچا کتابلارنی بویوك شهرنك او چیتیندەن بو چیتیگە پیادە کوتەریب یوراتورغان زکی باتر ، ایندی کیزلی مجلسیمزدە هیچ کیرەگی بولماغان ، آغرلغی میثقاللارچاغنا پاپقاسینی اوزی کوتەرە آلمایتورغان بولوب ، یاورینا قولتوقلاتیب یوراتورغان بولدی... مەن بونیگلە زکی‌نگ یاورینی شبهە آستیغا آلماقچی ایمەسمەن. لاکن «مزگیلسز وقت»دا برکشینی پاپقا قولتوقلاتیب ، آرقاسندان ایریتیب یوروش ، هەرکیمنگدە نظردقتینی اوزیگە جلب ایتیب بورمەك دیمەکدر..

... آخردا پلانمز ایرتەك بەجەریلەدی دیب یورەکلەریمز دوپپولاب ، حاضرلانیب توردیغیمز چاغدا بر خائنلقنگ چیقیب قالغانینی بیلیب قالدیق...

ماخین‌نگ قولغا توشوب حبس ایتلگەنینی ، کارگیننگ یاشیرینیب قاچقانینی ایشیتدیك. چایکین ایلە مەن اورەنبورغدان قاچیش مجبوریتندە قالدیق. زکی بیك ایسە اورەنبورغدا قالا باردی...

عمریمدە کیچیردیگیم فاجعەلار ایچندە ایگ آغیرلاریندان حسابلادیغیم بو اورەنبورغ فاجعەسی اوستوندە تیز-تیز اویلانیب یوراز ایدیم... بوندان بر نیچە وقت اول اورەنبورغ آتامانینگ ایورونباساری ، زکی‌نگدە یاخشی آشناسی جنرال آکولینین پاریسدە چیقا تورغان «ووزروژدەنیە» غازیتاسندا مەنە شو اورەنبورغ انقلاب حرکتندەن بحث ایتەرکەن او حقدا آتامان دوتوفغا بر باشقورد اوردوسی ضابطی کیلیب مسئلەنی آچیب بیریب کیتدیگینی یازدی. قایغم بورونوسندان داها آغرلاشدی...

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

23. 1. 33ده مەن جنرال آكولينين گه مكتوب يازيب باشقورد اور-دوسيله؛ خصوصاً زكى ايله آتامان دوتوف آراسنداغى مناسبتنگ قالايچا رنگ آلغانلغينى سوراديم. جنرال آكولينين 28. 1. 33ده مەنگه قايتارغان جوابندا باشقورد اوردوسينگ اورەنبورغ قازاچيلارى خزينه وه عسكرى آمبارخانەسندان، بورونغوسى كبى، پاره وه حربى قوراللار آليب تورا بارديغينى، يعنى زكى ايله دوتوف آراسينگ هيچ بوزولماغانلغينى سويلەيدى...

كورونەدر، كه «باشقوردلق» دوشمانى بولغان تاتار ضابطى على احمد ولييفنگ قارا حركتى او وقتغى باشقوردلق دعواسيغادا، زكى نگ اوز باشيغادا ذره قادار زيان كيترمەگەن.

اورەنبورغ انقلابى حركتينى حاضرلاشقا قاتناشقان ييش كشيدەن تورتيسى جانلارينى قاچيب كيتيشلەگنه ساقلاب قالسالار، زكى بيك دوتوف ايله مناسبتينى بوزماسدان حتى اونگ خزينەسندان چيققان پارە-دەن استفاده ايته بيليب قالا بارغان...

تاغين بر نيچه آى اوتدى. قيزيللاردان توركستانى قوتقاريشقا او-رونوب «اورەنبورغ انقلابى»نى حاضرلاشغان زكى بيك، باشقورد اوردو-سى باشندا اولاراق، قيزيللار طرفيغا اوتوب كيتدى... داها برآز وقت-دان سوڭ زكى بيك روس قوممونيست فرقەسيغا منسوب بولدى...

روس بولشەويكلەرينك قوتلەنيشيگه جان وه ايمانيله خدمت ايتب، ملى باشقورد عسكرلەرينى ساويت عسكرلەرى صفنه اوتكوزوب، اوندان سوڭ زكى بيك توركستان باسماچيلارى قاتاريغا كيچدى...

چوقاي اوغلى مصطفى

سربست ايكمەك بازارى

قوممونيست فرقەسى مركزى قوميتەسينگ 26. 11. 34 تاريخلى قرارى وه ساويتلەر اتفاقى حكومتينگ 7. 12. 34 تاريخلى ديكرەتى

ايله، 1935نچى ييلنك باشندان آليب قارت ايله نان، اون، گورونج بيرو سيستەمى بيتريلدى. بو ايسه «نەپ» (يەڭى اقتصادى سياست) بتيريليب، قولله كتيفلەشترو وه بيش ييللق پلان تطبيق ايتيله باشلاغاندان بەرى ساويت حكومتى طرفدان كورولگەن تدبيرلەرنگ اڭ مهملەرندەن بريدر. روس قوممونيستلەرى طرفدان «صنفى بولوش سيستەمى» ديب قبول ايتيلگەن «قارت سيستەمى» تطبيق ايتيله باشلار ايكەن، «سوسياليست سيستەمينك، بازار-سودا سيستەمنه غلبەسى» ديب تأويل ايتيلگەن ايدى. 8نچى فرقه قونغرەسنده (18-22. 3. 1919) قبول ايتيلگەن پروغرامدا «ساويت حكومتينك بو واديەدەكى وظيفەسى هەر تورلو اونومنى (مالنى) بازاردا ساتيش ييرينه عمومى دولت مقياسندا توغرودان توغرو دولت تشكيلاتى طرفدان بولوشترو» ديلەدر. فقط 1921نچى ييلىياق ساويت حكومتى بو استحصالاتنى تشكيلات آرقالى بولوشترو اساسندان كيرى قايتماق وه «نەپ»نى اعلان ايتب تجارت، بازار پرەنسيپينگ غلبەسينى قبول ايتيشكه مجبور بولادر. «نەپ» سيستەمى 5-6 ييل ياشاغاندان سوڭ ساويت حكومتى بر داها ييمەك مالينى دولت طرفدان بولوشترو سيستەمنه كيچەدر. مەنه بو زماندانبەرى غەلله وه غەلله محصولاتينى «قارت» اصوليله پايلا-شترو «فرقه باش چيزيغى»نگ نيگيزى ساناليب كيلەدر. بو «قارت سيستە-مى» بر قسم ايشچيلەر، يريك بيلەرمەنلەر وه ساويت مأمورلەرى اوچون كوب اوڭغايلى، فائدەلىايدى. بوتون خلقى ياريم-آچ، ياريم-توق بولغان ساويت مملكتنده بو طبقه تويوب يب تورا بيلمەكده ايدى. كوبچيلكنى تشكيل ايتكەن قسمدا ايسه «قارت سيستەمى» ناراضيلقنى آرتيردى. «قارت» اصولنده كورولگەن خيانتلەر حقندا ساويت غازيتالارى كوب يازديلار وه بو يولسزلقلارغا قارشى يوروتولغان تورلو جنسدەن كورەشنك هيچ بريسى بر نتيجه بيرمەدى. دولتكه غەلله تاپشيرو پلانينگ تولدورولما-غانلغىدا بر درجەگه قادار شو «قارت» سيستەمينگ قوييولوشى ايله ايضاح ايتيله آلير.

ساويت حكومتى، 1921نچى ييلغى كبى برداها غەللەنى دولت قولى

ایله ، «قارت» اصولندا بولوشترو تشبثنده‌کی موفقیتسزلگنی اعتراف ایتب قسماً بولسادا سربست سودا ، بازار مسئله‌سینی تیرگیزیشکه قایتماق مجبوریتنده قالیب اوتورادر. بر قانچا ییرله‌رده ایشچیله‌ر ساویت حکومتینگ بو تدبیرنده‌ن ناراضی قالغانلار. بعضی جایلاردان بو «قارت» سیسته‌مینی بیترو دیکره‌تینی توختاتو أوتونچله‌ری هه‌م کیله باشلادی. بو غایتده طبیعی بر کورونوش. چونکه غه‌لله ، ایکمه‌ك آچیق بازاردا ساتیلا باشلاغاندا یالغز یوکسه‌ك معاشلی ایشچیله‌ر طبقه‌سی‌غنا ایمدیکی یاشایش طرزینی بر درجه‌گه قادار ساقلاب قالا آلاجاقدر. قالغان متخصص سانالماغان ایشچی کتله‌سی کوبچیلگی ایسه بو «قارت سیسته‌مینی» بیترو ایله ایش حقینی کوب‌گنه آرتیرماغاندا یاشی آلمایاجاقدر.

ایمدی بو «قارت سیسته‌می»نگ بیتریلووی بزنگ تورکستاندا قاندای تأثیر ایته‌جه‌کدر؟ مه‌نه بوتون تورکستانلیلارنی علاقه‌دار ایته تورغان مهم بر سورغو.

معلومدر ، که تورکستانلی ایشچیله‌رگه روس ایشچیله‌رینه قاراغاندا کوب آز ایش حقی بیریله‌در. تورکستانلی ایشچیله‌ر اوچون بو «قارت» مسئله‌سی اونگ باشقا یورتداشلاریندان برگنه «آرتیقلیغی» عددچه‌ده کوب بولماغان وه اونی اوز یورتداشلاریندان آیریب حاکم ملت ایشچیله‌رینه «یاقلاشترغان» بر نقطه ایدی. تورکستانلی ایشچیله‌رنگ عموم خلققا کوره نسبتی یوق درجه‌سنده‌در. اونگچون‌ده عموم خلق منفعتی باقیمندان بو «قارت سیسته‌می»نگ بتیریلووینی فائده‌لی دیب قاراش لازم کیله‌در. فقط بو ییرده ایکنچی داها تأثیرلی بر مسئله بار. ایکمه‌ك حقی ، ایکمه‌ك بهاسی تورکستاندا پاختا مسئله‌سی ایله کوبسیق باغلانغان. غه‌لله «قارت»ی بتیریلب آچیق غه‌لله ساتیش اعلان ایتیلگه‌نده‌ن سوڭدا پاختانی قطعی بها بیله‌ن حکومتکه تاپشیریش مجبوریتی ساقلانب قالاجاقمی ؟ — هیچ بولماغاندا ساویت حکومتی پاختانگ بهاسینی‌دا (بر پوتگه قارشی 3 پوت بوغدای آلابیله‌جه‌ك بر نسبتده) کوته‌ره‌جه‌کمی ؟ یوقسا بوکونده‌ن سوڭرادا تورکستان دهقانی موسقوا ایمپه‌ریالیستله‌ری طرفندان کوبده‌ن تعیین

ایتیلب قویولغان بهاغا پاختا ایکیب بیریشکه مجبور توتولاجاقمی؟ مه‌نه جوابی بوتون تورکستانلیلارنی بر تیکیس قیزیقترغان سورغولار.

دیمه‌ك تورکستانلیلار اوچون بو «قارت سیسته‌می»نگ بتیریلووی مسئله‌سینگ تأثیری پاختا سیاستی ایله باغلیدر. تورکستانلی ایشچیله‌ر اوچون ایسه بو «قارت سیسته‌می»نگ بتیریلووی ، اونگ اوزینه‌ده روس ایشچیسی ایله برابر ایش حقی طلب ایتووی مسئله‌سینی چیقارادر. ساویت حکومتی بونی ایشله‌رمی ؟ بز بوگا ایمدیلك جواب بیره آلمایمز. ایمدیلك «فرقه باش چیزیغی»نگ بو وادیدا ییقیلغانلیغینی تثبیت ایتو بیله‌ن اکتفا ایتب تورامز.

جانای

*

شرقی تورکستان وضعیتی

(شرقی تورکستان چیگه‌ره‌سنده‌ن آلنغان بر مکتوبده‌ن)

شو ییل یاز آیلارندا یوسف جان تاشقورغان‌دا ایدی. شو وقتدا یوسف‌جان اسماعیلیه‌له‌رگه آغیر سالقلار سالغانیدان بر قسم خلق بو آغیرلقدان قاچیب ، ساویت روسیه (آغداش ، مرغاب) طرفیغا سیغیندی. بو ، روسیه‌گه سیغینغانلار روسلارنگ کومه‌گی ایله تکرار قایتب ، یوسف جاننگ اوستنه هجوم ایتدیله‌ر. اسماعیلیه مذهبینه منسوب تاجیکله‌ر ایله برگه تاجیکچه کیینگه‌ن آنچاغینا روسلار هه‌م بار ایدیله‌ر. یوسف‌جان عسکرله‌ریده‌ن بر نیچه‌سی اوروشدا أولدیله‌ر. تاجیکله‌ر اوز ماللارینی قایتاریب آلدیلار. یوسف‌جان 60 نفر آدامیله 18 تویه ، 12 ایشه‌ك ، 12 توتاسغا اون ، 30 آتغا کوموش یامبی یوکله‌ب شو آرالاردا بر قانچا وقت یوردی.

سوڭرالاری تکرار تاشقورغان‌غا کیلیب ، بر قانچا تویه‌گه پاختا ، تیمیر آرتیب کاشغارغا کیتدی. او ییرگه باریب یه‌ڭی توزولگه‌ن حکومتله یاراشدی. یه‌ڭی توزولگه‌ن ختای حکومتی یوسف‌جان‌نی جوده یاخشی قارشی آلدی.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

ختایلار ، یوسف جانغا ، اوزلەری طرفدان قورولغان حکومتکە کیریشنی تکلیف ایتدیلەر. او هەم قبول ایتدی. عمومی مجلسلەرینی کاشغارداغی عیدگاهدە شنبە کونی 3 میزاندا اوتکەزدیلەر. شهرنک آقساقاللاری ، کەتتە-کیچیك کوب گنە آدام قاتناشدیلار. مسجدنک محرابیغا دوقتور سون-یات-سین‌نک رسمینی آسغانلار ، عیدگاهنی بایراغا موافق قیلیب بیزەگەنلەر ایدی. شو مجلسدە جمهوریت اصولینک یاخشیلغینی ، قولایلغینی تعریف قیلدیلار. قسماً قوممونیستلکنی ماقتاب ، اونک فقرا- پرورلگینی ئەیتب اوتدیلەر. شو مجلسکە قاتناشغانلار بربرلەرینی یەگی تشکیل قیلنغان حکومت بیلەن قوتلاشدیلار.

بو حالنی کورگەن خلق (آقساقال ، ملا ، عموماً روحانی طبقە) حیرت بیلەن مسجددەن چیقارکەن بربرلەریگە یاواش-یاواش «مەنە بو یردە هەم قوممونیستلك بلاسی جاری بولدی...» دییشەر ایدیلەر.

سوگرا حکومت یوسف جانغا: «سەن غربی تورکستاندان وە باشقا یرلەردەن کیلگەن مهاجرلەرگە توشولمایسەن ، فقط اوز ییگیتلەرك بیلەن آیری توراسەن» دیدی. (یوسف‌جان شیر محمد قورباشیلاریدان بریدر). بو سوزلەرنی ایشیتکەندەن سوك یوسف جان عثمان قیرغیزنک آلدیغا باردی. اوندان اوزینی مدافعە قیلیشینی سورادی وە شو شرطنی قبول ایتسە عسکر وە قوراللاری بیلەن عثمانغا قوشولاجاغینی سویلەدی. ایکیسی آگلاشیب ، برلەشدیلەر. یوسف جاننک عسکرلەرندەن 18ی عثمانغا قوشولدی. یوسف جان بو عسکرلەرینک اوزیگە قایتاریلیشینی ایستەگەندە عثمان بیرمەدی. یوسف جاندا قالغان ییگیتلەریلە آیریم بر سرایدا تورا بیردی.

یەگی حکومت یوسف جاننک یاوریگە پول بیریب ، اونی آتیب آولدوروشینی سورادی. یوسف جاننک یاوری اونی چەپ قولندان یارەلەدی. یوسف جاننک ییگیتلەری اونی سرایدان هەیدەب چیقاردیلار. حکومت یوسف جاننی عسکرلەریلە برلکدە مارالباشی‌نک قوملق صحرا- سینا سوردی. اولارنک عاقبتی حقندا معلوماتمز یوق.

عیدگاهدە بولغان مجلسدە یەگی حکومت اوزینک ملی برحکومت بولغانینی سویلەب ، هەر خلقدان وکیل بولوشی کیرە کللگینی آگلاتدی. مرکز آقسودا هەر خلقنک اوزیگە آیریچا وکیل سایلاغانینی سویلەدی. یەگی کاشغار حکومتینک کەتتەلەرینی شوندای اعلان قیلدی:

1 — عثمان (قیرغیز وکیلی)، 2 — محمود (اوزبیك وکیلی)،
3 — خونخوز (ختای وکیلی)، 4 — خان دوروك (دونگەن وکیلی).

ختایلار کیلگونچە کاشغارنک أدارەسی عثمان قولندا ایدی. اونک اوچ میک قادار عسکری بار. عثماننک یاوری توقتابیك انصافلی ، سوادلی بر آدامدر. محموددە کاشغارغا کیلیشی بیلەن عثمانغا قوشولدی.

حربی ایشلەر محمودنک قولندادر. یاقیندا مرکز آقسودان ایکی طیارە کیلیب ، تشویقات کاغازلاری تاشلاب کیتدی. بونی کورگەن خلق محمودنک آنچاغینا کوچکە ایگە بولغانلغینی اویلاب قالدی.

یەگی حکومتنک قولیدا بولغان یرلەر توبەندە گیلەردر: کاشغار ، یارکند ، آقسو ، کوچار ، مارالباشی. خوتان وە کهنە توردان دونگەنلەر قولندادر.

یەگی حکومت دونگەنلەرگە یاراشینی تکلیف قیلغان ایدی. اولار قبول ایتمەدیلەر؛ اورتاداغی دریا سوینک آزاییشینی کوتەدرلەر وە اوروشغا حاضردرلار. دونگەنلەردە قورال کوب. فقط طیارەدەن کوب قورقادرلار. دونگەنلەر اینگلیزلەردەن کومەك آلادرلار.

خواجەم نیاز حاجیم — اوتکەن یلنک (1933) قیش آیلاریدا خواجەم نیاز حاجیم ایلە برلکدە دونگەنلەر خوتانداغی ختایلارغا هجوم ایتدیلەر. او یردەن آلنغان غنیمتنی (قورال وە پول) خواجەم نیاز حاجیمغا بیرمە- دیلەر. شول سببلی آرالاری بوزولوب ، خواجەم ختایلارنک کوچسز بر قوتیگە قوشولوب ، روسلارغا تمایل ایتدی وە اوز قولیداغی پولغا روسلار- دان قورال ساتیب آلدی. روسلار «بز کومەککە حاضرمز. فقط بزنک

تیله‌گیمز یوروش کیره‌ك» دیدیله‌ر. خواجه‌م نیاز قبول ایتمه‌ك مجبوریتنده قالدی.

یه‌گی حکومتکه قاتناشغانلارنک کوپچیلگی قوممونیستله‌ردر. حاضر خواجه‌م نیاز حاجیم آقسودادر. روسلاردان کومه‌ك آلادر.

هه‌ر ولایتده‌ن اوتوز نفرده‌ن یاشلارنی کیلتریب آقسودا تعلیم بیره‌درله‌ر. بولارغا درس بیرو اوچون روسیه‌ده‌ن ایکی یوز نفر ایرکه‌ك‌خاتون معلم قافله‌سی کیلدی. روس تشویقاتچیلاری جوده کوبدر. خلق بوکونگی وضعیتده‌ن سوك درجه ناراضی. خلق طرفدان هیچ بر تورلو مظاهرت کورمه‌گه‌ن یه‌گی حکومتنک حالی آغیر. بو وضعیتنک دواملی بولا آلووینی سویله‌ب بولمایدر.

21 ده‌قابر 1934.

* * *

✶

هندستانداغی تورکستان مهاجرله‌ری تورموشندان

دهلی شهرنده‌کی «تورکستان مهاجرله‌ری برلگی» 1353 هجری 22نچی شعباندا (29.11.34ده) 3نچی یاشینی تولدوروب، 4نچی یاشغا کیردی. شو ییل دونوم بایرامینی طنطنه‌لی صورتده قارشی آلماق اوچون تورکستانلی مهاجرله‌ر یاشایتورغان هندستان شهرله‌ریده‌ن دهلی‌گه وکیلله‌ر دعوت ایتلگه‌نله‌ر ایدی. بولاردان پشاور، بومبای، لاهور، کاراچی شهرله‌رینی استثنا ایتسه‌ك باقی دیوبند، سهارانپور، علیگر، اکبر آباد، میریت، اجمیر شریف، باریلی (Bareli)، دابل شهرله‌ریده‌ن بیلگیله‌نگه‌ن تاریخده وکیلله‌ر کیلیب، سیوینچله‌ر ایله بایرامیمزغا قاتناشدیلار. تقریباً 200 نفر مهاجر توپلانیب یالپی مجلس اوتکه‌زدیك. ییغینچاغیمزغا باشلانغیچدا یاش فکرلی یورتداشمز عبدالحق افندی سوگرا محمد سلطان افندی صدارت ایتدیله‌ر. مجلس چاغی بایراق کوته‌ریلیب تورولدی وه اولچه مجلس اهلی تبریك ایتلیب، سوگرا جمعیتنک قیلغان ایشله‌ری حقندا معلومات بیریلدی. یورتنی ایسله‌ته تورغان نطقلار سویله‌ندی.

تورکی، فارسی، اوردو تیلله‌ریده شعرله‌ر اوقوندی. جمعیت ایشله‌رنده چالیشقانلار صمیمی سوزله‌ر ایله آلقیشلاندیلار. بعضی خدمتچیله‌ر عذر تیله‌گه‌نله‌ری اوچون اورونلاریغا باشقا کشیله‌ر سایلاندیلار.

مثلا قاری محمدجان — صدر اورونباساری، محمد علی — صدر اورونباساری، عبدالحی — خزینه‌چی، اسماعیل جان — خزینه‌چی اورونباساری، محمد امین — منتظم اولاراق بیلگیله‌ندیله‌ر. باشقالار اوز یرله‌ریده ساقلاندیلار.

ییل دونوم بایرامیمز کوب کوگوللو اوتدی. تورت ساعتدان اوزون

دهلی‌ده‌کی «تورکستان مهاجرله‌ری برلگی» نک ییل دونوم بایرامیغا قاتناشغانلاردان بر غروپ

سورگه‌ن اولتوروشمز فاتحه ایله بیتکه‌نده‌ن سوك، مهاجرله‌رده‌ن برغروپ بایراق کوته‌ریب یاتاقخانه‌له‌ریگه کیلیب، «یاش تورکستان»غا ساوغا اوچون رسم آلدیردیلار. ایسده‌ن چیقماس تاریخی بر کون کیچریلدی.

بزنک بو ییل دونوم بایرامیمزغا یاقیندان اوزاقدان قاتناشغان بارچا تورکستانلی توغانلاریمزغا تشکرله‌ریمزنی بیلدیریب، آرامزداغی برلك تویغوسینک دوامینی وه چوقورلاشماغینی اولوغ تاگریدان تیله‌یمز.

خواجه مسعود

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، ئەدەبىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

عبدالوهاب بيك

مرحوم عبدالوهاب بيك توركستاننگ فەرغانە ولايتندەكی قوە شهرندە 1899نچی يیلندا توغولمشدر. 18 ياشينا قادار آنا-آناسينگ خدمتيدە دوام ايتب، بير ميگ توقوز يوز اون يدنچی انقلاب چاغی شير محمد بيك قومانداسی آستندا ملت وە يورت قورتولوشی اوچون موسقوا تولقونلارينا سدچين بولوب، بويوك فداكارلقلار كورسەتكەن بر باتردر.

عبد الوهاب بيك
(1934 — 1899)

بولشەويك استيلاسندان سوگرا، توركستاننگ قوشنوسندان كوچ آليب كيليش اوچون آفغانستانغا اوتكەن شير محمد بيك باشلق بولغان اوچيوز عسكر آراسندا ايدی. بولار آفغانستاننگ بورونغو پادشاهی امان‌الله خاننگ نظارتی آستندا اوچ يیل توختاب، 1929 يیلغی آفغانستان فاجعە-سندا آفغانستان حياتی اوچون بويوك يارارلقلار كورسەتكەنلەر. شولار قاتارندا عبدالوهاب بيكنگدە باترلغی تقدير ايتلگەندر.

عبدالوهاب بيك هندستانداغی توركستان مهاجرلەری برلگينی «ياش

توركستان» آرقالی ايشيتب، 1934نچی يیلنگ 2نچی رجب كونی اوزينی دهلی‌دەكی «توركستان مهاجرلەری برلگی»نە ايريشتريب، قاناتريمزغا كيريب، سيوينچلەر ايلە خدمت قيليب، بو جمعيتنگ 3نچی يیل دونومی بايراميني بايراغيمز آستنداكيچيردی. بوكونی سيوينچلەر ايلە اوتكەزيب، 23نچی شعبان كيچەسی ساعت 11دە توسەتدەن حاستالانب قالدی. بو حاستالق زورايغانيدان شفاخانەگە مراجعت ايتديك، الحاصل عبدالوهاب بيك 23 ساعت حاستاخانەدە قاليب، شعبان آينگ 28نچی كونی قوياش چيقيش چاغی توركستان حسرتين چيكيب، آرامزدان بوتونلەی اوزاقلاب كيتدی. مجاهدنگ جسدينی مهاجرلەر ياتاقخانەسينە آليب كيلب، جنازەسينی اسلامی مراسم ايلە دهلی‌دەكی شاه جهان جامعينگ صحنەسينە كيلتريب، جمعە نمازيدان سوگرا تقريباً اوچ ميگ كشينگ قاتناشماسيلە دفن ايتديك. 29نچی شعبان بامداد نمازيدان سوگرا يالپی مهاجرلەر توپلانيشی ياساليب مرحوم مجاهدنگ روحنە قرآن اوقولدی.

اولوغ تاگريمز بو مجاهدگە اوز جنتيدەن اورون بيرسين!

بوكون بوتون توركستانلیلار، آينقسا اولارنگ مجاهدلەری قسمی اوچون ايسدەن چيقماس بر قارا كوندر. مجاهدنگ آرقادا قويوب كيتكەن ايشلەرينی قالغان يورتداش مجاهدلەر تاماندان جديت ايلە اكمال ايتليب، مرحومنگ روحينی سيوينترمەلەرينی اوتونەمز. عبدالله قيوم

*

پشاوردە آچينارلق بر وقعە

محترم محرر افندم،

سلام وە حرمتلەرم سوگندا توبەندەكی بر ايكی سطرلق سوزلەريمە مجموعەگزدان اورون بيروگزنی اوتونەمين.

بزكبی دوشمانلار قولندا اوروب ياتقان، سزلەر ايلە بر صفدا بولغان غريبلەرنی مطبوعات آرقالی ياقلاب توروگزنی سوريمين. هەر يردە ملی خدمتدە بولوب، دوشمانلار ايلە كورەشيب كيلگەن ملی قهر-

مانلاریمز قاتاریندا ایشلەوچی ، تاتلی یوقولاریندان ، راحت کونلەرندەن کیچوچی حبیب‌الرحمن‌البلغاری افندی بارچامزغادا معلومدر. بو کیشی هندستاندا ملی خدمتنگ وجودگە کیلووینە سبب بولدی ، دیسەك یالغانچی بولماساق کیرەك. البتە مونگ قدرین بیلمەك هەر بر وجدانلی کیشیگە لازمدر.

بو کیشی سوگغو کونلەردە ملی دوشمانلاریمز طرفندان ، زبانیلەر قولندان معذب بولوب یاتماقدا وە ساناقسز آغیرلقلارنی کیچیریب تورماقدا. سوگغو وقعەنی کوروب ، مین‌دە خاتون باشم ابلە چیدەی آلمای شول مکتوبنی یازماقا مجبور بولدم؛ البتە عیب قیلمایسز دیب اویلیمین.

26نچی دەقابردە حبیب‌الرحمن افندینی «جمعیت المهاجرین تورکستان» اویندە بر مرتجع اورغان. قولاقلاری ، بوینی قاناب اویگە کیلیب کیردی. قول جولقلاری ، کولمەك یاقالاری قیب‌قیزیل قان ایدی. بو حالنی کوروب کوب آچیندم. موندای ایشنی بولشەویك ملکندەن چیققانینی کوروب تورغانیمزغا کوب أوکوندم.

بو کیشی‌دە هیچ برەوگە شخصی عداوت ، حسد کبی صفتلەر یوقدر؛ هەر وقت اوز ایشی ایلە یوروچی بر علم طالبی‌در.

حبیب‌الرحمن افندینك بوندای اورولوب کیلووی بزلەرنی بردە متأثر قیلمایدر. چونکە بو کیشی عمری بویی حسرت ، فکر ایلە اوتکەن نحیف ، ضعیف گنە بر وجوددر. او عمری بویی یمەك ، ایچمە کدەن باشقا قایغیسی بولماغان حرص کبی سیمیز بر ملت دوشمانی طرفندان اورولغان. بزنی متأثر ایتەتورغان جهت ملت خدمتندە یوروچی حبیب‌الرحمن افندینگ «جمعیت المهاجرین تورکستان» اویندە ، جمعیتنگ آتاقلی رئیسلەری آلدندا اورولووی‌در. بو ذات ملتچیلەرنی یاقلاغانی اوچون‌گنە اوررولدی.

حبیب‌الرحمن افندینی سوککەن ، اونی پیچراق قوللاری ایلە اورغان ملی دوشمانغا اولوغ تاگری تیشلی جزاسین بیرسین.

یاشاسین بزنگ مقدس ملتمز وە آنگ یولندا ایشلەوچیلەری!

بیتسین ملتنی خورلاوچی ، آنی تالاوچی‌لار ، سینسین ملتچیلەرنی

اوروچی دوشمان قوللاری!

ریحانە شمس‌الله حضرت قیزی

★

باشقارمادان : پشاوردەکی «جمعیت المهاجرین تورکستان» اویندەکی وقعە حقندا حبیب الرحمن افندینگ بر قانچا طلبەلەری امضالاری بیلەن‌دە باشقارمامزغا بر پروتەست خطی یوباریلغان. بو یازیدادا انصافلی بر کیشیگە یاقیشمایتورغان بر حرکتدە بولغان یوسف بای مقیم بای‌غا نفرت بیلدیریلەدر.

محمد ناصح امضالی بر مکتوبدەدە وقعە تولوقچا تصویر ایتلیب ، یوسف بای‌غا چوقور نفرت بیان ایتلەدر.

حبیب الرحمن افندینی ملتچیلەرنی یاقلاغانی اوچون اورغان بوخارالی یوسف بای مقیم بای بورونغو بوخارا امیری سیدعالم ایلە برلکدە روس ایمپەریالیزمنە خدمت‌کورسەتیب تورغان وە سید عالم‌نك ، روس چارلغینا صداقت بیلدیریشدەن عبارت بولغان ، بیاننامەسینی تارقاتیب یوروچی وە تورکستانلیلارچا کوبدەن یوقا سانالغان بر کیشیدر. سید عالم وە یوسف بای‌لارغا اوخشاغان ارتجاعچیلار تا تورکستاندا ایکەن جدیدچیلەر اوستنە حیوانچاسیغا آتیلیب ، اولارنی قیناغانلار ، حتی أگ مهم سیمالاردان مفتی محمود خواجە بهبودی کبی شخصنی‌دە شو ارتجاعچیلار أولدورگەنلەر. جهالتنك أگ قوپال کوروونوشلەرندەن بولغان قیناوچیلقنی ایمدیگەچە تاشلامای یورگانلاری بولارنگ قاندای یاراماس عنصر بولغانلقلارینی آچیقچا کورسەتەسمی؟ — تورکستانلیلار ، بوکونکی ملی فاجعەمزنك سبیچیلەرندەن بولغان بو خلق دوشمانی عنصرنی قاندای نفرتلە قارشیلاسالار حقلیدرلار.

بوندای یاراماس بر حادثەنگ «جمعیت المهاجرین تورکستان» اویندە بولووی کوب آچینارلقدر.

تورکستان خبرلری

تورکستاندا قانلی تەررور دوام ایتمەکدەدر

مجموعەمزنگ اوتکەن ساندا یازدیغیمز کبی بو تەررور قربانینك باریسی تورکستانلیلاردان عبارتدر. حبس ایتلگەن ، آتیلغانلار آراسندا بردە روس وە باشقا غیری تورکستانلی اسم کوزیگزگە توشمەیدر. سوڭ کیلگەن تورکستان غازیتالارندان 8 کشینگ آتیلب أولدورولگەنلیگنی هەمدە یگرمە چاقلی کشینگ تورلو مدتلی حبسگە حکم ایتلگەنینی بیلیب توروبمز:

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

آتیلغانلار: 1) ایرگەش اوغلی جوره قول؛ 2) بیردی اوغلی آستانه قول (بو ایکیسی قاراکول رایونیدان)؛ 3) مراد قابل اوغلی؛ 4) رحمان اوغلی؛ 5) رحمان بیردی اوغلی؛ 6) بابا نظر اوغلی هەم 7) قولداش اوغلی. بو سوڭغو بیش کیشی آق دریا ولایتندەن.

اون یللغا حبس ایتلگەنلەر: 1) کریم اوغلی عاشور؛ 2) یولداش اوغلی جبار؛ 3) قوچقار اوغلی؛ 4) توردی اوغلی؛ 5) بیردی اوغلی؛ 6) خواجه اوغلی؛ 7) عزیز اوغلی قوربان؛ 8) عبدالرحمن اوغلی میرزا رحیم؛ 9) هەمدم اوغلی احمد جان؛ 10) عبیدالله اوغلی عثمان؛ 11) خلیل اوغلی عبدالستار. یتی یللغا حبس ایتلگەنلەر: 12) خواجه اوغلی عارف. بیش یل وە اوندان آز مدتکه: 13) حکیم اوغلی خلفه؛ 14) محمود اوغلی مردان؛ 15) عبدالنظر اوغلی عوض؛ 16) یوسف اوغلی سید؛ 17) رحیم قول اوغلی؛ 18) ستار اوغلی قوربان؛ 19) سلطان اوغلی خدایار؛ 20) عمر اوغلی...

بولاردان باشقا محکمەلەردە ایشلەری قارالیب یاتقان تورکستانلیلارنگ حسابی یوق.

بزگە بو معلوماتنی یتکزیب بیرگەن «پراودا ووستوکا» غازیتاسی (34 .11 .21-24 سانلاری) ملتچیلك وە زیانچیلق ایله عیبلەنیب توتولغان تورکستانلیلارنگ آتلارینی کتیرەرکەن، سوڭیغا «أولدورولسون!، آتیلسین ساویت حکومتینگ ملتچی دوشمانلاری» شعارینی قوشوب یازغان.

ساویت پاختا پلانینگ بەجەریلمەی قالغانی اوچون «ملتچیلگی» یوزەسیدەن عیبلی تانیلیب قاماقتا آلنغان یوزلەرچە تورکستانلیدان قانچاسینگ آتیب أولدورولە تورغانینی، قانچاسینگ بولشەویك تورمەلەرندە چوروتولا تورغانینی بیلیب بولمایدر.

بوکونلەردە تورکستاندا یایلماقدا بولغان ساویت قانلی تەررورینك آوروپا وە تورکیە افکار عاممەسینگ نظر دقتینی جلب ایتمەگەن بر نقطەسی بولسا او هەم بو آتیلیب، حبس ایتلیب یاتقانلارنگ بارچاسینك‌دا تورکستان تورکلەرندەن‌گنە ایکەنلیگیدر. توتولغانلار آراسندا تصادفاً

بر روس بولا قالسا، او محکمەگە بیریلمەسدەن باشقا بر ییرگە عینی مأمورلککە تعیین ایتلیب یوللانادر.

«تایمس» مخبرینك تورکستان انطباعی

(«تایمس» غازیتاسینگ 35 .1 .4 تأریخلی سانندان)

مشهور اینگلیز غازیتاسی «تایمس»نك پەتەر فلەمینغ (Peter Fleming) نام مخبری ساویت روسیەسینی سیاحت ایتەرکەن تافقاسیا ایله بزنگ تورکستاندا هەم بولوب اوتکەن. سیاحتی آز مدت سورگەنیدەن میستەر فلەمینغ تورکستان «ملی جمهوریتلەرینگ» حیقتاًدا «مختاریت» کە ایگە بولو-بولماوی حقندا معین بر نەرسە دیە آلمایتورغانینی اعتراف ایتەرەك ییرلی ساویتلەرگە اعضالار سایلاوغا کریشەرکەن بو سایلاونی اوتکوزوشکە یاردەم ایتیش اوچون موسقوادان مخصوص بر وکیل یوباریلغانینی یازادر.

میستەر فلەمینغنگ بو شهادتی «عجبا اوز ساویتلەریگە (شورالاریغا) سربستچە، اوزلەری ایستەدیکلەری وکیللەرنی سایلای آلالمایتورغان «مختار ملی جمهوریتلەر» هەم بولور ایکەن؟» دیگەن سوراغنی تویوشنی طلب ایتەدی. بو سوراغنگ جوابی بزگە معلوم بولغانی کبی، میستەر فلەمینغە هەم اونگ واسطەسیله «تایمس» غازیتاسینگ میلیونلارچا اوقوچیلاریغا آیدینلاشقان بولسا کیرەك.

میستەر فلەمینغ باکودان قیزیل سو (کراسنووودسك)غا اوتوب اورتا-آسیا تیمیر یولی بیلەن سمرقند-تاشکندنی باسیب، «تورکستان-سیبیریا» = «تورك-سیب» تیمیر یولیغا توشکەن. میستەر فلەمینغ بو تورکستان تیمیر یوللاری حقندا آز سوز بیلەن کوب معنالی نەرسەلەر یازغان.

«اورتا-آسیا تیمیر یولیغا توشەرکەن مەنگە «سز بو یولدا او قادار یاخشیلقلار کوتمەگز، چونکه بو ایسکیب قالغان یولدر» دیدیلەرسە؛ «تورك-سیب» بویغا کیلگەنمدە، سز بو یولدان او قادار یاخشیاقلار

کوتمەگز ، چونکه بو یەگی ، هنوز یاخشیلانماغان یولدر » دیب ، مەنی برطرف ایتیشکه اورونديلار » دیدی...

ایسکینی «ایسکی» دیب ، یەگینی «یەگی» دیب یامانلاسالار ، «یاخشی»نی قایدان تاپیب بولادر ؟

ایشلەب چیقاریش پلانی

نەفتەداغ رایوندا اوتکەن ییلنگ ایلك توقوز آیی ایچندە پلاننگ بەجەریلیشی نتیجەسی ساویت باشلقلارینی کوب قورقوتوب یوبارغان. بو قورقو نسبتندە شدتلی تدبیرلەر آلینا باشلادی.

9آی ایچندە بورغو ایشلەری یالغز 2859,9 مەتروغنا ایلەریلەگەن. بو ایسە پلان بویونچا شو مدت اوچون بیلگیلەنگەن وظیفەنگ 48,8%ی دیمەکدر.

میخانیك اصولدا نەفت چیقارو پلانی 55% بەجەریلگەن.

فونتان اصولندا نەفت چیقارو پلانی ایسە هیچ بەجەریلمەگەن.

پلان بویونچا ایشلەب چیقاریش بهاسینگ توشووی کیرەك ایدی. ایشدە ایسە او بونگ تیرسینە اوسوب باراەدر. ایشلەب چیقاریش بهاسی 177,6%گە کوتەریلگەن. حتی تیکشیرو بورغولارندا بو 290%گە چیقادر. بر تون نەفتنگ ایشلەب چیقاریش بهاسندا 190,4% کوتەریلیش بار. بو رقملارنی کیتروچی «تورکمەنسکایا ایسکرا» غازیتاسی (3. 11. 34) بو باریشنی استحصال پلانینگ قولاماسی دیب کورسەتەدر.

خلقیات ساحەسندا

«قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسینگ 2. 10. 34دە چیققان سانندا یازیلدیغنا کورە ، قازاغستان علمی تیکشیرو اینستیتوتی خلقیات ساحەسندا تیکشیرولەر یوروتماقدادر. او جملەدەن ادبیات بولومی خلق ادبیاتینگ تورلو تارماقلارینا عائد 50 لیستەلك ماتەریال حاضرلاغان. بو تخمیناً تورت جلدلك بر نشریات حالینی آلاجاقمش.

ادبیات بولومی 1934نچی ییلنگ سوگندا مطبعەغا بیریلمەك اوزرە 4 اثر حاضرلاغان. بونلاردان برنچیسی — 3000 آتالار سوزی توپلامیدر.

1916نچی ییلغی قوزغالان حقنداغی تورلو شعر وە جیرلەر توپلامیدا باسیلماق اوچون حاضرلانمشدر. عینی غازیتانگ یازووینا ناراغاندا ، ملی کولتور اینستیتوتینگ بویوك تورکستان شاعری آبای أولومینگ 30 ییللیغی مراسمینی حاضرلادیغی آڭلاشیلسادا ایمدیگەچە قولیمزغا کیلگەن ساویت غازیتالارندا بو حقدا هیچ بر نەرسە اوچراتیلمادی.

«قیزیل اوزبیکستان»نگ 17. 11. 34 تاریخلی ساندا بیریلگەن بر خبرە کورە ، پروفەسور بەلیایەف «فەرغانە موزیقاسی» دیگەن کتابینی یازیب بتیرمشدر. بو اثر یاقیندا چیقاجاقمش. ینە شو خبردە ، اوزبیکستان صنعت اینستیتوتی طرفندان توپلانغان «یوز فەرغانە آشولاسی» نام بر توپلامنگ ، 1935نچی ییلنگ برنچی اوچ آیی ایچندە باسیلیب چیقاجاغی یازیلادر.

عینی غازیتانگ 18. 11. 34 تاریخلی ساندا ، تیل وە ادبیات اینستیتوتی طرفندان «تیل پروبلەماسی» وە «اوزبیك تیلینگ غراماتیکاسیغا ماتەریاللار» دیگەن ایکی اثر چیقارماقچی بولغانلغی بیلدیریلەدر. بولار پروفەسور پولیوانوف وە بوتمانوف طرفلارندان یازیلغان ایمش.

یەگی مهندسلەر. اوتکەن ییل نویابر آیندا اورتاآسیا ایندوستری اینستیتوتینگ هیدرو-الکتریق بولومینی 22 کیشی بتیریب چیقمشدر. بولارنگ یالغز ایکیگنەسی تورکستانلی بولوب فاضل اوغلی ایلە بای یونس اوغلیدر («قیزیل اوزبیکستان» 23. 11. 34). بو حادثە تورکستانداغی ساویت «ملی» جمهوریتلەرندە یرلی متخصصلار یتیشتریشنگ ایندیگنە ایریشە بیلگەن سرعتینی آچیق کورسەتسە کیرەك.

یەگی نەفت کانی — فەرغانەدە ، کاسان-سای یاندا یەگی نەفت کانی تاپیلغان. تخمیناً 200 میترولق جایدا ، نەفت یر یوزیگە چیقیب یاتماقدا ایمش ؛ اورتا آسیا ژەئولوژیك اینستیتوسینگ بیردیگی معلوماتە کورە فەرغانەنگ شو دائرەسندە مهم نەفت کانی بولمالیدر. («پراودا» 21. 9. 34).

تورکیه خبرلری

تورك قادینلارینك سیوینچی — تورك اولوس قورومی (تورکیه ملت مجلسی) تورك قادینلارینگ سایلاماق وه سایلانماق حقلارینی تانیاراق بو حقدا یه‌گی قانون قبول ایتدی. بو قانون تورکیه‌ده‌کی بوتون قادین اویوشمه‌له‌ری طرفدان سیوینچله‌رله قارشیلاندی.

تورکیه‌نك نفوسی — تورکیه یالپی نفوس مدیرلگنده‌ن آلینب استانبول غازیتالارندا باسیلمش معلوماته کوره، کیچه‌ن ده‌قابر آیینگ سوگلارینا قادار کیره‌ك کیزلی، کیره‌ك یازیلی اولوب تثبیت ایدیله‌ن مقدارله برلیکده تورکیه‌نگ نفوسی 16 720 000ی بولماقدادر.

✶

عرب أولکه‌له‌ری آراسندا — «جمهوریت»نك 34 .12 .31 تاریخلی ساندا، مصردا چیقان «البلاغ» غازیتاسیندان آلینب باسیلان، توبه‌نده‌کی خبری اوقودق:

سوریه یازیچیلاری وه ادیبله‌ری سوك زمانلاردا بر عرب قونغره‌سینگ توپلانماسی حقندا اوزون یازیلار یازماقدادرلار. بو یازیچیلار دیورلار که:

«عرب مملکتله‌ری آراسندا چیقان اختلافلارك ازاله‌سی وه بو مملکتله‌رك برلکده چالیشا بیلمه‌له‌ری ایچین بر عرب قونغره‌سینگ توپلانماسی لازم گه‌لیر.»

مصرك بو قونغره‌یه اشتراکی داخی ایسته‌نیلمه کده‌در. معلوم اولدیغی کبی بر عرب قونغره‌سینگ توپلانماسینی مرحوم قرال فیصل وفاتندان بر قاچ آی اول دوشونمه کده ایدی. مرحوم فیصل، سوریه قطعه‌سینك عراقه الحاقی وه بویوك بر عرب قراللغینگ تشکیلی فکرنده ایدی. فیصل بو

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Steglitz
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور ظاهر شاکر.

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

غایه‌یی قوه‌ده‌ن فعله چیقارماق ایچین بر قونغره‌نگ عقدینی ایسته‌مشدی. قرالگ وفاتیله بو قونغره‌ده‌ن وازکیچیلمشدی.

سوك کونله‌رده بو ایسکی فکرك یه‌گیده‌ن اورتایا چیقاریلماسی ایله‌ری سورولمه کده‌در.

شامدا چیقان „Feteel Arab“ غازیتاسی دیور که:

«بو قونغره بر قاچ مهم مسئله‌یی حل ایده‌جه‌ك وه عرب اولوسلاری آراسنداغی اوزاقلغی گیده‌ره‌جه‌کدر. فلسطین قطعه‌سینی دوشونه‌لم. یهودیله‌ر فلسطین قطعه‌سندا عرب وضعیتینی کوجله‌شتریورلار. عرب اولوسلاری حقیقی وه اجتماعی وضعیتی آکلاسینلار. یهودیله‌ر فلسطین‌ده یاتیردیقلاری پاره‌لارله عربلارك فلسطین‌ده وجوده کتبردیکله‌ری غایه‌له‌ری اورتادان قالدیرا بیلیرله‌ر».

نتیجه اعتباریله بز بو قونغره‌یی سوینچله قارشیلارز. بو قونغره‌ده مهم مسئله‌له‌رك کوروشوله‌جه‌کی شبهه‌سزدر. قونغره‌ده‌ن بویوك فائده‌له‌ر چیقار. بوندان استفاده ایتمه‌لی‌یز».

✶

پاریسده شرقی تورکستان حقندا بر معروضه

«تورکستان ملی برلگی» (تمب)نگ آوروپا وکیلی وه باش محرریمز چوقای اوغلی مصطفی بیك پاریسده‌کی «اوقراینا-تورکستان-قافقاسیا خلقلارینك دوستلق قومیته‌سی»نگ تکلیفی اوزرینه شرقی تورکستان حقندا بر معروضه اوقومشدر. تخمیناً بر یاریم ساعت دوام ایتکه‌ن بو مهم معروضه‌غا پاریسده یاشاوچی اوقراینالی، قافقاسیالی وه قازاچیلاردان قاتناشغانلار. مصطفی بیکنگ مراقله تیگله‌نگه‌ن معروضه‌سی تیگله‌وچیله‌ر تاماندان اوزون آلقیشلارله قارشیلانغان.

✶

باشقارمادان (مکتوب اورنیغا):
1 — مکه‌ده‌ن یوللانغان خط ایریشدی. وقعه‌دان خبردار بولدق. مضمونی اعتبارغا آلیناجاقدر.
2 — وارشاوادان، اسفندیار فضلی افندی طرفندان یوللانغان 3 دوللار وقتندا ایریشدی.

Yach Turkestan

Janvier 1935 (Le jeune Turkestan) No. 62

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

يوليمزغا توغرو كيلكه‌ن بوتون يازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بيتله‌ری آچيقدر. باسيلماغان يازولار قايتاريلماس.

آبونه شرطلری:

ييللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آيلغی 60 فرانق، اوچ آيلغی 30 فرانق.

توركستان خريطه‌سی

باشقارمامز ياقيندا توركستاننك 43x35 بويوكلگنده سياسی خريطه‌سينی چيقاردی. ده‌گه‌ری بر آلمان مارقی (6 فرانق)در. تيله‌گه‌نله‌ر باشقارمامزدان آلا بيله‌درله‌ر.

*

«قورتولوش» — اوتکه‌ن ييلنگ ايکنچی تشرين آيندان باشلاب آذری ملتچيله‌ری طرفندان يه‌گی تورك حروفاتيله، به‌رلينده، آيدا بر تاپقير اولاراق «قورتولوش» نامنده‌ا يه‌گی بر مجموعه چيقاريلماقده‌ادر. ايمديگه‌چه ايکی سانی چيقيب تارقالغان بو مسلکداشمزنی يوره‌کده‌ن قوتلاب، يولندا موفقيتله‌رينی تيله‌يمز. آذربايجان ملی قورتولوش حرکتينك اورغانی بولغان بو ده‌گه‌رلی مجموعه‌نی بوتون اوقوچيلاريمزغا توصيه ايته‌مز.

آدره‌سی: Berlin-Charlottenburg 2, Postfach Nr. 16.

مجموعه‌مزغا تييشلی هه‌ر تورلو يوللانمالار اوچون آدره‌س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France